

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 21, Sayı/Issue: 39, Yıl/Year: 2019 (Haziran/June)

KUR'ÂN'DA YERLEŞİM BİRİMLERİ

Settlement Units in the Qur'ân

Muhammed Selman ÇALIŞKAN

Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı – Dr., İstanbul
University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Istanbul/Turkey

mscaliskan@istanbul.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6287-7738>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 20/10/2018

Kabul Tarihi/Date Accepted: 19/02/2019

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2019

DOI: <https://doi.org/10.17335/sakaifd.472735>

Atf/Citation: Çalışkan, Muhammed Selman. "Kur'ân'da Yerleşim Birimleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39 (2019): 29-66.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Kur'ân'da Yerleşim Birimleri

Öz

Kur'ân'da zikri geçen kavimlerin yaşam mahallerinin hususi isimlerden daha çok birim adları ile anıldığı görülmektedir. Karye, diyar, beled, medine ve mısır Kur'ân'da zikredilen yerleşim birimleridir. Bu birimlerin birçok kavim için farklı bağlamlarda kullanılması, onların özel yerleşim yerleri olmadığını göstermektedir. Söz konusu yerleşim birimlerinin temel olarak insanların bir arada yerleşik halde yaşamasını ifade ediyor olmasından hareketle kaynaklar, bu birim adlarını birbirinin müteradifi olarak ele almıştır. Ancak bağlam dikkate alındığında bir kavmin yerleşimi için kullanılan muhtelif birim adlarının o yerleşim yerini farklı yönlerden tavsif ettiği görülmektedir. Bu bakımdan beled, üzerinde hayat sürülen toprağa; diyar, mesken ve binalara; karye ise birlik ve beraberlik içinde yaşayan insan unsuruna vurgu yapmaktadır. Medine, aralarında bir birliktelik bulunan yerleşim yerlerinden müteşekkil yapı için kullanılmaktadır. Dolayısıyla medineler çeşitli unsurlara ev sahipliği yapmaktadır. Bir yerleşim yerinin mısır olarak anılması ise onun kalkınmada sair yerlerden tefrik edilmesi münasebetiyedir. Ayrıca mısır kendine yetebilecek derecede ürün yetiştiren yahut tedarik edebilen yerleşimlerin de adıdır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yerleşim Birimi, Karye, Diyar, Beled, Medine.

Settlement Units in the Qur'ân

Abstract

The settlements of the tribes in the Qur'ân are usually referred to as qarya, diyâr, balad, madîna and mişr. The use of these names in different contexts for many tribes shows that they are not special settlements. The settlement units mentioned are the places where people live together and settled. In this respect, these settlement units are mentioned as the synonym of each other. However, when the context is taken into consideration, it is seen that the different unit names used for the settlement of a tribe characterize that settlement from different angles. Qarya emphasizes people living in unity and solidarity. Balad emphasizes the land that lives on. Diyâr emphasizes houses and buildings. Madîna is used for settlements with a combination between them. Therefore, madîna is home to various human elements. The name of a settlement as a mişr is due to its differentiation from the settlements around it. This differentiation is in terms of development. On the other hand, mişr is the name of the settlement where various products are grown or found.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Tafsîr, Settlement Unit, Qarya, Diyâr, Balad, Madîna.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm geçmiş kavimlerin kıssalarını hikâye ederken onların meskûn bulunduğu mahaller için birtakım cins isimler kullanır. Bunlar *karye*, *diyar*, *beled*, *medine* ve *mısr*dır. Bu isimlerin birçok kavim için farklı bağlamlarda kullanılması, onların birer *yerleşim yeri* değil *yerleşim birimi* olduğunu göstermektedir. Söz gelimi Hicr, Hz. Salih'in kavmi Semûd'un *yerleşim yeri*dir. Ancak Âd, Semûd ve Lût kavminin yaşadığı yerler için kullanılan *karye* kelimesi, *yerleşim birimidir*. Bu bakımdan çalışma başlığında zikrettiğimiz *yerleşim birimi* ile "göçebe olmayan mütemekkin fertler tarafından mekân tutulup içtimai bir hayat sürülen ve kendi sınıfından birçok mevkie ad olan meskûn mahal cüz'ü"nü kastettiğimizi ifade etmeliyiz. Bu tanım, Kur'ân'da zikredilmekle beraber yerleşim yerleri dışında kalan alanlarda geçici bir ikameye konu olan

bâdiye¹ ile lügatte umumî bir anlamı haiz olmasına karşın Kur'an'da muvakkat bir surette zikredilen vatan² kelimelerini konumuz dışında bırakmaktadır.³

Kur'an'da bir kavim için farklı bağlamlarda birden fazla yerleşim birimi adı kullanılması, bu adların nüfus, yüzölçümü yahut gelişmişlik seviyesine işaret eden niteliksel kullanımlar olduğunu akla getirmektedir. Müfessirler

- 1 Bâdiye (البادية) yahut bedv (البدو) yerleşim yerlerinden uzak meralar, geniş düzlükler, kırsal alanlar, çöller vs. yerler için kullanılır. Bâdiye (البادية)'nin türetildiği bdv kökü, bir yere yerleşmek orada mukim olmak manasında kullanılan h-d-r (حضر) kökünün zıttı olup yerleşim yerinden mera, sahra gibi açık alanlara çıkıp zahir olmak için kullanılır. Arapçada yerleşik olanlara ehl-i hadar (أهل الحضر), göçebe olanlara ise ehl-i bedv (أهل البدو) denir. H-d-r kökünün bu manada kullanımı el-Bakara 2/196 ve el-A'râf 7/163 ayetlerinde görülmektedir. B-d-v kökünün Kur'an'da kullanımına gelince el-Hacc 22/25. ayette Mescid-i Harâm'ın dışında bulunanlardan bâd (الباد) (وَأَلْمَسْجِدَ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) şeklinde bahsedilmektedir. Bu durumda Mescid-i Harâm merkez kabul edilerek etrafı taşra addedilmiştir. Kelimenin, el-Ahzâb 33/20 âyetinde yerleşim yerinden ayrılarak sahraya çıkmak anlamında kullanıldığı görülmektedir. Hendek harbinde müttefik düşman kuvvetlerinin yeniden üzerlerine gelmeleri durumunda münâfikların savaşmak istemedikleri şöyle ifade edilmektedir: "Müttefiklerin ordusu yine gelecek olsa, isterler ki, çölde göçebeler içinde bulunsunlar da (يَتَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ) sizin haberlerinizi (uzaktan) sorsunlar." Bk. Ebû Mansûr Muḥammed b. Ahmed el-Ezherî, "Bdv", *Tehzîbu'l-luġa* (b.y.: ed-Dâru'l-Misriyye, ts.), 14: 203; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, "Bdv", *es-Sihâh tâcü'l-luġa ve sıhâhu'l-arabiyye*, 4. Baskı, nşr. Ahmed Abdülġafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâîyîn, 1990), 6: 2278; Ḥalil b. Aḥmed el-Ferâhîdî, "Bdv", *Kitâbu'l-Ayn*, nşr. Abdülhamid Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1: 119; Muḥammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, "el-Bedv", *el-Kâmûsu'l-muḥît*, 8. Baskı, nşr. Muḥammed Naîm el-Araksûsî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1262; Hüseyin b. Mesud el-Begâvî, *Tefsîru'l-Begâvî (Meâlimu't-tenzîl)*, nşr. Muḥammed Abdullah en-Nemr (Riyad, Dâru Tîbe, 1409/1989), 4: 281, 5: 376.
- 2 Vatan kelimesi ile ilgili olarak yegâne kullanımın et-Tevbe 9/25. ayette geçen mevâtin/مواطن (müfred: مَوَاطِن) kelimesi olduğu görülmektedir. Kelime, ayet bağlamında harb edilen ve şehit düşülen yer(ler) manasına gelmektedir. Umumi manada ise bir iş münasebetiyle insanın ikametine konu olan mahal(ler) anlamındadır. Bk. Ahmed b. Yusuf Semîn el-Halebî, "Vtn", *Um-detü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, nşr. Muḥammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 4: 323; Muḥammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, "Vtn", *Lisânu'l-Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 54: 4868; Ḥalil b. Aḥmed, "Vtn", 4: 381; Cevherî, "Vtn", 6: 2215, Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, "Vtn", *Esâsü'l-belâġa*, nşr. Muḥammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2: 343.
- 3 Kur'an'da insanın hayat mahalli olarak arz (الأرض) yani yeryüzü zikredilmektedir. Arzullah (ارضى-ارض الله) şeklinde Allah Teâla'ya izafe edilen bu mahallin kıssalar bağlamındaki kullanımı, kıssada söz konusu edilen kavmin yaşadığı mahalli yani yeryüzünün o kavmin yaşadığı alana münhasır kısmını ifade etmektedir. Bu bakımdan tüm yeryüzü yahut onun bir kısmı için kullanılan arz kelimesi yerleşim birimi olarak değerlendirilebilecek bir tabir değildir. Arz hakkında detaylı bilgi için bk. Akyüz, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998), 445-454. Benzer şekilde mesken/مَسْكَن (Sebe 34/15) ve cemisi mesâkin/مَسَاكِين (İbrahim 14/45, Tâhâ 20/128, es-Secde 32/26) kelimeleri de bir kavmin yaşadığı mahalli ifade etmek için ism-i mekân formunda 'sükûn bulunan yer, meskûn mekân' anlamlarına gelmekte ve yerleşim birimi olarak kullanılmamaktadır.

kullanımdaki çeşitliliği kelimelerin müterâdifliği ile açıklamakta, bağlamın dikkate alınarak eşanlamlı kelimelerle tefennün yapıldığını ifade etmektedirler.⁴ Bu izah Arap dilindeki kullanımı açısından doğru ve fakat Kur'ân bağlamı açısından eksiktir. Zira Kur'ân, belli konular özelinde belli yerleşim birimi adlarını kullanmaktadır. Söz gelimi "Helak ettiğimiz her karye..." (eş-Şuarâ 26/208), "Peygamber gönderdiğimiz her karye..." (el-A'râf 7/94), "Rabbinin emrinden çıkan her karye..." (et-Talâk 65/8) şeklindeki ayetlerin *karye* kelimesi kullanılarak ifade edildiği görülmektedir. Bu durum, el-İsrâ 17/58 ayetinin de sarih bir şekilde ifade ettiği üzere, *karye* kelimesinin mazide tesis edilmiş yahut istikbalde tesis edilecek tüm yerleşim yerleri için kullanılacak bir üst kavram olmasıyla açıklanabilir. Ancak benzer ifadelerin diğer yerleşim birimleri ile kurulmamasının yanı sıra farklı yerlerde ve farklı kavimler hakkında zikredilmesine rağmen helak edilen kavimlerin çöke kaldıkları yerden de sadece *diyâr* şeklinde bahsedilmesi, yerleşim birimi kullanımlarının konu bağlamı ile alakalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yerleşim birimlerinin bir yerin fiziki, içtimai yahut iktisadi yönüyle alakalı olup olmadığını bilmek, evveleminde söz konusu birimlerin bağlamları itibarıyla nereye tekabül ettiğinin tespitini gerektirmektedir. Bu bakımdan çalışmada, tefsirler başta olmak üzere muhtelif kaynaklardan istifade ile yerleşim birimlerinin ıtlak edildiği yerler ele alınmış ve haklarında muhtasar bilgi verilmiştir. Çalışmada bu detaya inilmesinin sebebi, yerleşim birimi adının niteliğe dönük bir tavsifi haiz olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bir yerleşim birimini tüm kullanımları ile tetkik etmek, bu birimlerin dilimizdeki karşılıklarını tespitte de imkân sağlamıştır. Bugün oldukça küçük yerleşim yerleri için kullanılan köy ve kasaba kelimelerinin Kur'ân'daki *karye* kelimesini karşılamayacağı, kelimenin ülke veya memleket şeklinde ifade edilmesi gereği bu vesileyle görülmüştür.⁵ Yine yüzeysel bir okuma neticesinde bazı yerleşim bi-

-
- 4 Bk. Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 13: 40, 22: 365; Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 15: 39; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmiu beyne fenneyi'r-rivayeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, nşr. Abdurrahman Umeyre (b.y.: Dâru'l-Vefâ, ts.), 3: 420; Ebussuûd b. Muhammed el-İmâdî, *Tefsîru Ebi's-Suûd (İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm)*, nşr. Abdülkadir Ahmed Ata (Riyad: Mektebetü'r-Riyadî'l-Hadîse, ts.), 3: 544; el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr* (Kahire: el-Matbaatü Bülâk, 1285/1868), 2: 398; İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 12: 113-114, 122; İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, nşr. Halil Eser (İstanbul: Mektebetü Eser, 1389/1969), 1: 150.
- 5 Karyenin büyük yerleşimleri ifade ettiğine dair bilgi için bk. Ahmed Mustafa Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî* (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1946) 1: 118; Bikâî, *Nazm*, 20: 165; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 1: 513-514. *Karye* kelimesinin küçük yerleşimleri ifade eden kelimelerle karşılanması, kelimenin zaman içinde Arapça'da bu şekilde kullanılır hale gelmesi ile izah edilebilir. Öte yandan kendisine *karye* yahut başka bir birim adı ıtlak edilen hemen her yerleşim yeri, süreç

rimlerinin zulüm ve fesâd, bazılarının ise imar ve ıslah yurtları için kullanıldığına dair zihne tebâdür eden fikirler de bu tetkikat neticesinde izale edilmiştir.

Çalışma başlığımız ile dolaylı bir alakayı haiz olan bazı eserler mevcutsa da bunlar, konularının genişliği itibariyle yerleşim birimlerini bir bütün olarak ele almaktan uzaktırlar.⁶ Bu bakımdan çalışmamız, yerleşim birimlerini kullanıldıkları yerler açısından bir bütün olarak incelemek ve bu birim adları arasındaki mana farklılıklarını bağlamı dikkate alarak ortaya koymayı istihdaf etmek bakımından müstakil ve özgün bir muhtevayı haizdir. Yerleşim birimlerinin mekkî ve medenî birçok surede zikredildiği görülmektedir. Bu sebeple birim adı kullanımlarının mekkî yahut medenî surelere göre şekillendiğini söylemek zordur. Maahaza kavimler özelinde kayda değer bir mekkî-medenî kullanım farklılığı varsa bunlara çalışmada değindik. Başlık isimlendirmesi ve sıralamasını ise kullanımdaki ziyadeliği dikkate alarak yaptık.

1. Karye

Karye (القَرْيَة) kelimesi, cem ve içtima anlamına gelen *kry* (قري) kökünden müştak olup mastar bina-i merre kalıbındandır. *Kry* kökünden müştak tüm kelimelelerin cem manasını bünyelerinde barındırdıkları görülmektedir. Nitekim küçük miktardaki su birikintisine *karî* (قَرِيٌّ) büyük miktardakine *makrâ* (مَقْرَأَة), muhtelif kemiklerin bir araya geldiği sırt bölgesine *karâ* (قَرِيٌّ), rahminde su toplanan deveye *mukr* (مُقْرَأَة), kuyu yahut yağmur sularının doldurduğu büyük havuza ve misafirleri bir araya toplaması sebebiyle kâseye *mikrâ* (مِقْرَأَة) denilmektedir.⁷

içerisinde büyüme veya küçülme kaydedebilir. Nitekim tarih ve coğrafya eserlerinde bir yerleşim yerinin farklı dönemlerde farklı yerleşim birimleri ile anılması bunu göstermektedir. Bk. İsmail Pırlanta, "İslam Coğrafyacılarının Eserlerinde Yerleşim Birimlerinin İsimlendirilmesi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Bahar 2011): 156, 162. Hz. Peygamber'in "Ahalisi diğer karyelerin ahalisini yenecek bir karyeye hicret etmekle emrolundum. (أمرت بقرية) "تأكل القرى" sözü de Medîne-i Münevvere'nin büyüme potansiyelini ifade etmektedir. Bk. Buḥârî, "Fezâilu'l-Medîne", 2.

6 Yusuf Ahmed Ali Ebû Rîde, *Alâmü'l-mekân fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Yüksek Lisans Tezi, Câmiatü Halîl, 2007/2008); Ali Akpınar, *Kur'an Coğrafyası -Kur'an'da Yer Adları-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002); Vecdi Akyüz, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998).

7 Halil b. Aḥmed, "Krv", 3: 384-385; Ezherî, "Kry", 9: 267, 269, 271; Ahmed b. Fâris, "Kry", *Mucemu mekâyîsi'l-luḡa*, nşr. Abdüsselam Muḥammed Harun (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), 5: 78; Cevherî, "Krv", 6: 2461. İbn Faris قري ve قراء köklerinin cem ve içtima manalarını tazammun ettiğini belirtmekte ve her üç kökten müştak kelimelerin bu anlama çıktığını ifade etmektedir. قراء kökünden müştak olan Kur'an (القرآن) ahkâm, kıssa ve diğer şeyleri cem etmesi sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir. Aynı şekilde قراء kelimesi, kanın rahimde toplanıp dışarıya çıkması sebebiyle tuhur dönemine işaret etmektedir. Bk. İbn Fâris, "Kry", 5: 79. Kaynaklarda قري

Karye (cemi: *kurâ*/كُرَى), insanların yerleşik bir hayat sürmek için toplandığı yer anlamına gelmektedir. Evler, binalar ve arazilerden müteşekkil büyük şehirlere de *karye* adı ıtlak edilmektedir. Bu yönüyle *karye*, yapıların ve dolayısıyla insan fertlerinin toplandığı yerdir.⁸

Kry kökünün daha çok su ile alakalı kullanılması, bir yerleşim yeri olarak *karye* kelimesinin de su ile bir münasebetinin olmasını akla getirmektedir. Nitekim Mâverdi (ö. 450/1058) *karye* kelimesinin yerleşim yeri için kullanılmasının, suyun buralardaki varlığı sebebiyle olduğuna işaret etmektedir.⁹ Öte yandan *bedâvetin*, sıcak yaz günlerinde suyun bulunduğu bölgeye yerleşmek manasına gelen *hadarîlik* halinden sonra mera yahut sahraya gitmek anlamı da göz önünde bulundurulduğunda, birer *hadarîlik* ürünü olan yerleşim birimlerinin suyun bulunduğu yerler etrafında teşekkül ettiğini söylemek uzak olmayacaktır.¹⁰

Kur'ân'da belirli bir kavmi işaret etmeksizin *karye* kelimesinin nekre olarak (كُرَى) kullanıldığı yerlerde, *karye* üzerinden cemiyetlerin tabi olduğu içtimai tahavvül kanunlarından (sünnetullâh) bahsedilmektedir.¹¹ Bu ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla *karyelerin* helakini, orada hile yapıp birtakım işler çeviren

kökünün yönelmek ve araştırmak، كَرَى kökünün misafire hürmet ve ihsanda bulunmak، كَرَى kökünün ise ilkâ etmek anlamları da zikredilir. Bk. Hâlib b. Aḥmed, "Krv", 3: 385; Ezherî, "Kry", 9: 271; İbn Manzûr, "Krv", 40: 3616, 3618; Firûzâbâdî, "el-Karv", 1324.

- 8 Hüseyin b. Muḥammed Râḡıb İsfahânî, "Kry", *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân* (b.y.: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.), 2: 521; İbn Fâris, "Kry", 5: 78; İbn Manzûr, "Krv", 40: 3617. Karyede ikamet eden kişi kârî (القَارِي), karyeye nispet edilen kişi veya şey karavî (قَرَوِي) yahut kar'î (قَرِي) şeklinde isimlendirilir. Çölde/kırsalda yaşayanlar için ehl-i bâdiye (أهل البادية) kullanıldığı gibi yerleşik şehirli halk için de ehl-i kâriye (أهل القارية) tabiri kullanılır. Bk. Hâlib b. Aḥmed, "Krv", 3: 385; Firûzâbâdî, "el-Karye", 1323; İbn Manzûr, "Krv", 40: 3617; Ezherî, "Kry", 9: 268.
- 9 Ali b. Muḥammed el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, nşr. Abdülmaksud b. Abdürrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2: 271. Ayrıca Sebe 34/18. ayette zikredilen *kurâ zahira* (كُرَى ظَاهِرَة) terkibine "suyu bol olan yer" şeklinde bir açıklama getirilmektedir. Bk. Mâverdi, *Nüket*, 4: 445; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, 4: 425.
- 10 *Bâdiye* (البادية), *hâdıranın* (الحاضرة) zitti olup sıcak yaz günlerinde su bulunan bir yere gelip konan kavme *hâdırra* denir. Aynı kavim, sıcaklardan sonra suyun yanından ayrılıp hayvanlarının ot ihtiyacı için kırsala çekildiği vakit de *bâdiye* şeklinde isimlendirilir. Bk. Ezherî, "Bdv", 14: 203; İbn Manzûr, "Bdv", 3: 235. Arap yarımadası özelinde suyun hadarîliğin/yerleşimin ve ferdi mülkiyetin sebebi olduğuna dair bir bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufaşşal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm* (b.y.: Câmîatü Bağdât, 1993), 7: 130-132.
- 11 Bu görüş ile ilgili bk. Akpınar, *Kur'ân Coğrafyası*, 155. *Karye* kelimesinin cemisinin de aynı kanunları ifade etmek için marife olarak kullanıldığı vakidir. Bk. el-En'âm 6/131, el-A'râf 7/96-98, Hûd 11/117, Yûsuf 12/109, el-Kasas 28/59. et-Talâk 65/8 ve el-Hacc 22/45, 48. ayetler istisna edildiğinde *karye* kelimesinin içtimai tahavvül kanunlarını ifade eden tüm kullanımlarının mekkî sûrelerde zikredildiği görülmektedir. Kelimenin kullanımları için bk. Muḥammed Fuâd Abdülbâkî, "Kry", *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001), 652-653.

ileri gelen mücrimler (el-En'âm 6/123) ile fısk u fücûr çıkararak atalarının yolundan dönmekte ısrarcı, varlık ve refah içerisinde hayat süren mütref/şımarmışlar hazırlamaktadır (el-İsrâ 17/16, ez-Zuhuruf 43/23, Sebe 34/34, el-Kasas 28/58). Allah Teâlâ *karye* ahalisini helak edilecekleri vakte kadar tehir ederken (el-Hicr 15/4, el-Hacc 22/48), elçileri vasıtasıyla (eş-Şuarâ 26/208, el-Kasas 28/59, Yûsuf 12/109, el-En'âm 6/131, et-Talâk 65/8)¹² göndermiş olduğu emirlerine boyun eğmeleri için de onları muhtelif belâ ve sıkıntılara uğratmıştır (el-A'râf 7/94). İman etmemekte diretip (el-Enbiyâ 21/6, Yûnus 10/98, el-A'râf 7/96) zulümde ısrar eden tüm *karyeler* (el-Kasas 28/59; el-Enbiyâ 21/11, Hûd 11/117, el-Hacc 22/45, 48), dönüşü olmamak üzere helak edilmiştir (el-Enbiyâ 21/95).¹³ Helak edilen *karyelerde* -az bir topluluk yahut az bir süre dışında yerleşimin olduğu görülmemektedir (el-Kasas 28/58).¹⁴ Ahalisi zalim olan her *karyenin* ise kıyamete değin ya helak edileceği yahut şiddetli bir azaba duçar olacağı belirtilmektedir (el-İsrâ 17/58, el-Kasas 28/59).¹⁵

Yaşadıkları yerden *karye* şeklinde bahsedilen kavimlerden birinin Lût kavmi olduğu görülmektedir (el-A'râf 7/82, el-Enbiyâ 21/74, el-Furkân 25/40, en-Neml 27/56, el-Ankebût 29/31, 34). Hz. Lût aslen Bâbilli olup amcası Hz. İbrahim ile birlikte Şam bölgesine göçmüş, amcası Filistin'e kendisi ise Ürdün'e yerleşmiştir. Bunun üzerine Hz. Lût Ürdün'de yaşayan Sedûm halkına rasûl olarak gönderilmiştir. Sedûmlular verimli topraklara sahip olduklarından etraf beldelerin halkları onlara gelip ürünlerinden almak isterlerdi. Bu durumdan hoşlanmayan Sedûmlular özellikle kimsesiz kişilere livâtada bulunmaya başladılar. Nihayetinde helak edilerek yeryüzünden silinip gittiler. Helâk edilen yerleşim yerleri Sabvâyim (صَبْوَايم), Dâdûmâ (دَادُومَا), Âmûrâ (عَامُورَا), Sabûrâ (صَبُورَا), Su'ra (صَعْرَة), Katm (قَتْم) ve içlerindeki en büyük *karye* olan Sedûmâ (سَدُومَا)'dır. Bu yerler "Lut karyeleri" olarak bilinmektedir. Kavmin toplam nüfusunun 400 bin yahut 4 milyon olduğu zikredilmektedir.¹⁶

12 el-Furkân 25/51 ayetindeki *وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا* "Meşiet etsek her karyeye nezir gönderirdik." ifadesi "Meşiet etsek her karyeye nezir gönderirdik. Ancak böyle yapmadık seni tüm insanlığa gönderdik." şeklinde anlaşılabilir. Bk. Râzî, *Mefâtîh*, 24: 99.

13 Ayetin, helak edilen karye halkının dünyaya dönemeyeceği yahut şirklerinden dönmeyeceklerine dair tefsiri için bk. Râzî, *Mefâtîh*, 22: 220-221.

14 Söz gelimi Hz. Şuayb'ın karyesi Medyen'in XII. asırda gelir kaynağı olmayan bir ticaret şehri, XIV. asırda ise harabelik olduğu bilinmektedir. Bk. Frants Buhl, "Medyen Şuayb", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955), 7: 473; Eyle, IX. asra kadar yavaş yavaş önemini kaybetmiş ve terk edilmiştir. Bugün bu kadîm şehrin harap halde olduğu görülmektedir. Bk. Alois Musil, "Eyle", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1948), 4: 420-421.

15 Helak olgusunun kıyamete kadar devam edeceğine dair detaylı bilgi için bk. Abdullah Emin Çimen, "Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?", *Usûl: İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2005): 43-46, 53-55.

16 Muḥammed b. Habîb, *el-Muḥabber*, nşr. Ilse Lichtenstadter (Beirut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 467; Muḥammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, ts.), 12: 492; Beğavî, *Meâlim*, 3: 255; Abdülhak b. Gâlib

Hız. Şuayb'ın kavmi Medyen'in yaşadığı yer için de *karye* kelimesi kullanılmaktadır (el-A'râf 7/88. Ayrıca bk. el-A'râf 7/101, Hûd 11/100, 102).¹⁷ Medyen Hz. İbrahim'in Ketura'dan olan oğludur. Medyen'in soyundan gelen bu kavim, Medine ile Şam arasındaki Tebük adlı yerin hizasında bulunan ve Kızıldeniz'in doğu sahiline düşen alanda yaşamaktaydı. Bu alan, Suriye↔Yemen ve Mısır↔İran ticaret yollarının kesiştiği bölgede yer aldığından Medyenliler ticaretle iştiğal etmekteydiler (el-Hicr 15/79). Ayrıca bölge halkı hayvancılık ve madencilikle de uğraşmaktaydı.¹⁸ Bölgede hayvancılığın gelişmiş olması, Hz. Musa'nın Medyen'de bulunduğu sırada sürülerini suvarmaya getiren çobanlara şahit olmasından da anlaşılmaktadır (Tâhâ 20/40; el-Kasas 28/22-23). Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Şuayb'ın kavminin ticarî muamelelerine dönük hilelerinden bahsetmesi de onların ticaretle iştiğal ettiğini açıkça göstermektedir (el-A'râf 7/85, Hûd 11/84-87, eş-Şuarâ 26/181-183).

Mısır kralının çalınan su tasını bulmak için Hz. Yusuf'un kardeşlerinin bulunduğu kervanın teftiş edildiği yerden de *karye* şeklinde bahsedilmektedir

b. Atiyye el-Endelîsi, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 2: 426; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-mübeyyînu limâ tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 9: 274, 280, 11: 172, 185; Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir li elfâzi Kitâbillâhi'l-Azîz*, nşr. Arabî Abdülhamîd Ali (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 376.

17 Ayetlerde Hz. Şuayb'ın gönderildiği topluluktan ashâb-ı Eyke olarak da bahsedilmektedir (el-Hicr 15/78; eş-Şuarâ 26/176; Sâd 38/13; Kâf 50/14). Medyen ile Eyke'nin farklı yahut aynı kavim olduğu ifade edilmektedir. Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14: 100; İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Riyad: Dâru Tîbe, 1999), 6: 158-159; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 14: 71. Ayrıca bk. Mehmet Ümit, "Şuayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 222-223. Ancak Medyenlilerden bahseden ayetlerde Hz. Şuayb'ın onların kardeşi olduğu ifade edilirken ashâb-ı Eyke bağlamında kardeş zikrinin geçmemesi, Hz. Şuayb'ın Medyenlilerin aksine Eykeliler ile nesebi yahut sıhrî bir bağının olmadığını göstermektedir. Karye tabirinin Medyen için kullanılması ve Hz. Şuayb'ın Eykelilerin değil Medyenlilerin kardeşi/nesli olduğunun ifade edilmesi, Rasullerin karye ehlerinden seçilerek görevlendirildiğini bildiren ayetle (Yûsuf 12/109) de mütenasip bir durum arz etmektedir. Bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 19: 184. Ayrıca bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 14: 71. İbn Kesîr ise Kur'ân'da Hz. Şuayb'ın Eykelilerin kardeşi olduğuna dair bir ifadenin bulunmamasını, Eyke isminin bir idol/putu karşılması ile ilişkilendirmektedir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 158.

18 Tekvin 25/1-2; I. Tarihler 1/32; Yakût b. Abdillâh el-Hamevî, "Medyen", *Mucemu'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1977), 5: 77-78; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 446-447; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 19: 183-184; İbn Manzûr, "Eyk", 3: 190. Ömer Faruk Harman, "Medyen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 347. Hicr 15/79. ayetten hareketle Medyen ve Eyke'nin her ikisinin de mühim bir mevkide bulunduğuna dair bir yorum için bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 14: 72. Tevrat'ta Hz. Yusuf'u kuyudan çıkararak satan tüccarların da Medyenli olduğu zikredilmektedir. Bk. Tekvin 37/28, 36. Medyen'in hicâz yolu üzerinde bulunan Meân (معان) yakınlarında bulunduğu yahut yukarı Mısır karyelerinden olduğuna dair bir bilgi için bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 447; Hamevî, "Medyen", 5: 77. Hz. Musa'nın Medyen'de davalarını suladığı kızlarla tercümansız konuşmasına (el-Kasas 28/22-28) bakılırsa Medyen ile Mısır arasında dil birliği yahut yakınlığı olduğu söylenebilir.

(Yûsuf 12/82).¹⁹ Müfessirlerin çoğu ayetteki *karye* ile Mısır'ın kastedildiğini söylemektedir. Ancak söz konusu *karyenin*, kervanın konaklayıp erzak aldığı bir Mısır karyesi yahut Mısır'ın giriş kapılarında yer alan bir karye olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır.²⁰ Tâhir b. Âşûr (v. 1973) *karye* ile *medine* kelimelerinin müteradif olduğunu ve ayetteki *karye* ile medine-i Mısır'ın kastedildiğini ifade etmektedir.²¹ Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemin M.Ö. 1655 civarı olduğu tahmin edilmektedir. O dönemde Mısır'a Hiksosların hâkim olduğuna dair elimizde kısıtlı bilgiler bulunmaktadır.²² Ancak Yûsuf sûresinde anlatılan mufassal kıssadan öğrendiğimiz kadarıyla o dönemde Mısır, kapılarından kontrollü giriş-çıkışların yapıldığı surlarla çevrili (âyet 67) bir ülke olup kral, bakanlardan müteşekkil bir kabine ve müsteşarlar (âyet 30, 43, 51, 54, 55, 88) ile yönetilmekteydi. Geçim kaynakları açısından tarım ve hayvancılığın önemli bir yer tuttuğu Mısır (âyet 59-65, 100), etraf memleketlerle taşra yerleşimlerine gıda tedarikinde bulunabilecek kadar ürüne ve bu ürünleri depolayan silolara sahipti (âyet 43, 46-49). Tutuklu yargılama, hapis, idam ve seyahat kurallarına dair düzenlemelerin bulunduğu bir hukuk sistemine (âyet 25, 32-33, 35-36, 41-42, 74-76, 79, 100) sahip olan ülkede ayrıca kriminolojik vaka tahlili de yapılabiliyordu (âyet 26-27). İdareciler çok odalı ve lüks tefrişatlı saraylarda ikamet etmekteydi (âyet 23, 30-32, 41, 50, 70, 72). Böyle bir medeniyeti inşa edecek ilmi birikime de sahip olduğunu söyleyebileceğimiz Mısır'ın ayrıca rüya ilminde de önemli bir aşama kaydettiği anlaşılmaktadır (âyet 43-44).

Sebt (cumartesi) günü avlanma yasağına uymadıkları için maymuna mes-hedilen İsrailoğulları'nın yaşadığı deniz kıyısındaki yer için de *karye* kelimesi kullanılmaktadır (el-A'râf 7/163).²³ Bu yerin Medyen ve Tûr arasında bulunan Eyle, Eyle ile Tûr arasındaki Medyen, Medyen sahili, Medyen ile Aynûnâ arasında bulunan Makta yahut Taberiyye olduğuna dair rivayetler bulunmakla birlikte müfessirlerin ekserisi söz konusu yerin Eyle olduğu kanaatindedir.²⁴ Eyle, bugünkü Akabe liman şehrinin bulunduğu Kızıldeniz'in kuzeydoğu

19 Ayette sorma fiilinin karyeye yöneltilmesi mecâzî açıdandır. Ancak bu kullanımın hakiki mana ile de anlaşılabilmesine dair kanaatler bulunmaktadır. Bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 13: 40; Semîn el-Halebî, "Kry", 3: 304.

20 Beğavî, *Meâlim*, 4: 267; Râzî, *Mefâtîh*, 18: 194; Kurtubî, *el-Câmi'u li aḥkâmi'l-Kur'an*, 11: 427.

21 İbn Âşûr, *Tahrîr*, 13: 40. Nitekim aynı sûrede Mısır'dan medîne şeklinde de bahsedilmektedir (Yusuf 12/30). Öte yandan kervanın teftişinde Hz. Yusuf'un da hazır olduğuna dair ayetler (Yusuf 12/70-80) dikkate alındığında kervanın şehir merkezinden çıkmadığına dair bir yorumda bulunulabilir.

22 Bu konuda bk. Ömer Faruk Harman, "Firavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 119.

23 Kur'an'da sebt yasağından bahseden ayetler için bk. el-Bakara 2/65-66; en-Nisâ 4/47, 154; el-Mâide 5/60; en-Nahl 16/124. Söz konusu karyede Sebt yasağına uymayanları ikaz eden bir kısım ahalinin de bulunduğu bilinmektedir (el-A'râf 7/164).

24 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10: 506-509; Mâverdi, *Nüket*, 2: 271-272; Râzî, *Mefâtîh*, 15: 39.

ucunda yer almaktaydı. İsmi Hz. İbrahim'in oğlu olan Medyen'in kızı Eyle'den alan bu şehir, hicâz topraklarının bitip Şam topraklarının başladığı mevkide bulunmaktadır. Dağlardan körfeze doğru açılan bir geçit olduğundan önceleri Akabetü'l-Eyle olarak anılan bu yerin adı, daha sonra Akabe olarak kısaltılmıştır. Kervan yolları ile limanın birleştiği noktada bulunması sebebiyle özellikle orta çağ öncesinde kara ve deniz ticareti bakımından şehrin büyük bir önemi haiz olduğu bilinmektedir. Eyle'nin ekime elverişli az bir tarım toprağı bulunduğundan Eyleliler tarımdan daha çok ticaretle işigal etmekteydi. Hz. Süleyman'ın Eyle'de Fenikelilerin yardımıyla bir ticaret filosu kurduğu bilinmektedir.²⁵

Benî İsrail'in secde ederek girip ikamet etmeleri istenilen yer de *karye* şeklinde anılır (el-Bakara 2/58, el-A'râf 7/161). Bu yerin Beytülmakdis, İlyâ, Remle, Ürdün, Filistin, Tedmür, Belkâ, Şam veya Mısır olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.²⁶ Ancak İbn Âşûr Tevrat ifadelerinden hareket ederek söz konusu *karye* ile *Habrûn* (حَبْرُونَ)/Hebron yani *Halîl* şehrinin kastedilmiş olması gerektiğini ifade etmektedir.²⁷ Tarihi milattan önce iki bine kadar uzanan *Halîl*, çarşısı ve kalesi bulunan mamur, münbit bir belde olup Beytülmakdis'in güneyinde yer almaktadır. Eski adı "dört karye" anlamına gelen *Kiryât Arba*

25 Hamevî, "Eyle", 1: 292; Alois Musil, "Eyle", 4: 420; Mustafa L. Bilge, "Akabe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 209-210. Ashâb-ı Seb'tin akibeti için bk. el-A'râf 7/164-166. İlk nesillerin helak edilmesinden sonra Hz. Musa'ya Kitap verildiğini zikreden el-Kasas 28/43. ayetini, Tevrat'ın nüzulünden sonra -maymuna çevrilen karye dışında- hiçbir karyenin ve hiçbir neslin semâdan inen bir azapla topluca helak edilmediğinden bahsetmek suretiyle tefsir eden hadis-i şerif için bk. Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Nisabûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1997), 2: 480.

26 Bu tartışma hakkında bk. Beğavî, *Meâlim*, 1: 98-99; Râzî, *Mefâtîh*, 3: 94. Söz konusu karye ile Beytülmakdis'in kastedildiğini öne sürenler el-Maide 5/21. ayeti delil getirmektedirler. Ancak İbn Abbas bu karye ile kastedilen yerin, el-Maide 5/22. ayette de işaret edilen Âd kavminin bakiyelerinden zorba (cebbâr) Amalikalıların yaşadığı Erihâ olduğunu ifade etmektedir. Karye ile maksadın Eriha olduğunu ifade edenler, bir sonraki ayette (el-Bakara 2/59, el-A'râf 7/162) zikredilen كَيْبَلٌ kelimesindeki ك harfinin ta'kibiyye manasına gelmesi sebebiyle emrin hemen akabinde karyeye girildiğine dikkat çekmekte, Hz. Musa'nın çölde vefat edip Beytülmakdis'e giremediği bilgisini de dikkate alarak ayetteki karye ile Beytülmakdis'in kastedilemeyeceği görüşüne gitmektedirler. Karyenin Beytülmakdis olduğu kanaatinde olanlar ise bu iddiaya, emri Hz. Musa'nın değil Hz. Yuşa'nın vermiş olduğu ile cevap vermektedirler. Bk. Beğavî, *Meâlim*, 1: 98-99; Râzî, *Mefâtîh*, 3: 94. İbn Kesîr de Eriha'nın Beytülmakdis'e yönelik İsrailoğulları'nın yollarının üzerinde olmadığından hareketle karyenin Eriha'yı işaret ettiği kanaatini uzak görmekte ve kastedilen yerin Beytülmakdis olduğunu ifade etmektedir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 273. Öte yandan الباب kelimesindeki 'harf-i tarîf' تَاب التَّوْبَةِ terkibindeki karye kelimesinden ivaz/bedel olmasının yanı sıra Beytülmakdis kapılarından birinin bâb-ı hutta (باب حُطَّة) olması göz önünde bulundurulduğunda, karye ile Beytülmakdis'in kastedildiği söylenebilir. Bk. Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcud (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1: 272; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 2: 123.

27 İbn Âşûr, *Tahrîr*, 1: 512-514.

iken sonraları *Hebron* adıyla anılmıştır. Hz. Peygamber'in Temûm ed-Dârî'ye verdiği iktâ arazisine dair belgede zikredilen Beyt Aynûn, Habrûn, Mertûm ve Beyt İbrahim'in *Kiryât Arba'*ya tekabül ettiği tahmin edilmektedir.²⁸

el-Bakara 2/259. ayette Hz. Üzeyr, İrmiyâ, Hızır yahut Hezekiyel'in, büyük bir tahribat sonrası yerle bir olduğunu gördüğü yer için de *karye* kelimesi kullanılmaktadır. Bu *karyenin* el-Bakara 2/243'te zikredilen *diyâr* ile aynı yer olduğuna dair yorumlar bulunmaktadır. Söz konusu *diyâr* ise İsrailoğulları'nın çıktığı Mısır yahut veba salgını sebebiyle terk ettikleri Vâsıt taraflarındaki Dâverdân'dır. Ancak müfessirlerin ekserisinin kavline göre ayette geçen *karye* ile Buhtunnasr'ın M.Ö. VI. asrın başlarında harab hale getirdiği Beytûlmakdis kastedilmektedir.²⁹ Beytülharâm ile Mekke'nin kastedildiği gibi Beytûlmakdis ile de İliyâ/Kudüs şehri kastedilmektedir. Kudüs'ün Hz. Davud döneminden itibaren büyük imar faaliyetlerine sahne olduğu bilinmektedir. Hz. Davud Kudüs'ü krallığının merkezi yaparak şehri güçlendirmiştir. Sion adındaki hisarı tahkim etmiş ve bir mabed inşası için gerekli hazırlıkları yapmıştır. Ancak mabed Hz. Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Kendisine de bir saray yaptıran Hz. Süleyman şehrin çevresine duvar ördürmüştür. Hz. Süleyman'dan sonra şehrin yağmalandığı ancak zamanla nüfusun artıp yeni mahallelerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Sonraki dönemlerde şehrin dış duvarla da çevrildiği kaydedilmektedir. Şehir, milattan evvel 600'lerde Bâbil kralı Buhtunnasr (Nebukadnezzar) tarafından harap hale getirilmiş ve 50 sene boyunca bu halde kalmıştır.³⁰

Sebe kıssasının Neml sûresindeki kısmında, Hz. Süleyman'ın mektubunu alan Sebe melîkesinin kabinesine "*Melikler bir karyeye girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar. Onlar da böyle yapacaklardır.*" (en-Neml 27/34) şeklinde bir ifadede bulunduğu zikredilmektedir. Bu ayet Sebelilerin yurduna *karye* isminin ıtlak edildiğini göstermektedir. Sebe, Yemen (San'â)'de yaşayan kadîm bir Arap kabilesinin adı olup Hz. Süleyman ile melîkenin görüşmesi M.Ö. 950 civarlarında gerçekleşmiştir. O zamanlar Sebe, altın ve muhtelif ticaret mallarını güney Arabistan'dan Şam'a ulaştırarak derecede diplomatik bağlantıları güçlü, üretken ve bayındır bir devlet idi. Beytûlmakdis/Şam ile Sebe arasında mamur *karyelerin* bulunduğu ve bu hat boyunca gece-gündüz güvenli bir şekilde seyahat edildiğini ifade eden Sebe 34/18.

28 Hamevî, "Habrûn", 2: 212, 387; Mustafa L. Bilge, "Halîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 305-306.

29 Bu konuda bk. Mâverdî, *Nüket*, 1: 331; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 687-688; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 3: 35-36; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili* (İstanbul: Şura Yayınları, 1993), 2: 106. İbn Âşûr'a göre bu karyeye uğrayan kişi Ermiyâ ile Daniel'in çağdaşı olan Hezekiyel b. Bûzî (حزقيال ابن بوزي) dir. Bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 3: 35.

30 Hamevî, "İliyâ", 1: 293; Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 324-325.

ayet, Sebelilerin diplomatik başarısına işaret etmektedir. Sebe ile Şam arasındaki *karyelerin* sayısının o dönemde 4.700'e ulaştığı zikredilmektedir.³¹ Sebelilerin üretimdeki başarıyı ise baraj teknolojisi ile yakaladıkları söylenebilir. Barajın dolayısıyla üretimdeki sürekliliğin Sebeliler açısından önemini, Sebe 34/16. ayette barajlarının (seddü me'rib/sebe) yıkılması sebebiyle meydana gelen sel baskınının (seylü'l-arim) tarlalarını elverişsiz hale getirmesine değinilmesinden de anlamaktayız.³²

Hızır'ın gönderildiği kavmin yaşadığı yer de *karye* olarak isimlendirilmektedir (Yûnus 10/98). Kur'ân'da, gönderildiği kavmin nüfusu hakkında bilgi verilen yegâne peygamber Hz. Yunus olup nüfusu 100.000'i aşan bir kavme gönderilmiştir (es-Sâffât 37/147). Tevrat da Hz. Yunus'un gönderildiği Ninova'yı "büyük şehir" olarak tavsif eder ve nüfusunun 120.000'den fazla olduğunu zikreder. Bu kadar yüksek bir nüfusa sahip yerleşim yerinin Kur'ân'da *karye* şeklinde anılması dikkat çekicidir. Ninova o dönemde Asurîler ve bir takım yahudilerin yaşadığı bir şehir olup bugünkü Irak'ın Musul şehri civarında yer almaktaydı.³³

Hızır ile Hızır'ın kendilerini misafir etmelerini istedikleri kişilerin yaşadığı yerden de *karye* olarak bahsedilmektedir (el-Kehf 18/77). Bu *karyenin* Antakya, Übülle (Basra), Bâcervân (Azerbaycan), Berka (Libya), Eyle (Akabe), Rûm karyelerinden Nâsıra (Kuzey Filistin) yahut bir Endülüs şehri olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Ancak kıssanın muhtevasına dair tarihi bilgilerden yoksun olduğumuzdan hadisenin zikri geçen yerlerden hangisinde vuku bulduğunu kesin olarak söylemek zordur. Nitekim Ebû Hayyân (ö. 745/1344) da zikri geçen yerleri saydıktan sonra, kıssanın nerede vuku bulduğuna dair rivayetlerin spekülâtif bilgilerden ibaret olduğunu ifade etmiştir.³⁴

31 Mâverî, *Nüket*, 4: 444-445; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 4: 424; Cevad Ali, *Mufasssal*, 2: 260, 264.

32 Tarihi milattan evvel VII. asra kadar götürülen bu seddin muhtelif zamanlarda kısmî harabiyet sebebiyle tamir edildiğine dair kayıtlar, benzer yıkımların zaman zaman tekrarlandığını göstermektedir. Seddin milâdî 575'e kadar faal olduğu bilinmektedir. Detaylı bilgi için bk. Cevad Ali, *Mufasssal*, 2: 306, 7: 209-210; Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 14, 16; İsmail Yiğit, "Sebe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 242.

33 Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm* (Riyad: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997), 6: 1987; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12: 293; Mâverî, *Nüket*, 2: 451; Beğavî, *Meâlim*, 4: 151; Hamevî, "Nînevâ", 5: 339; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 11: 290. Tevrat'ın Yunus 3/6-9 ifadelerinde kral ve yöneticilerin Ninova'da ikamet ettiğinin zikredilmesi, Ninova'nun başkent olduğunu göstermektedir.

34 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 347; Mâverî, *Nüket*, 3: 330; Beğavî, *Meâlim*, 5: 192; Râzî, *Mefâtih*, 21: 157; Kurtubî, *el-Câmi'u li aḥkâmî'l-Kur'ân*, 13: 334-335; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîṭ*, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 6: 142; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 183-184; Hamevî, "el-Übülle", 1: 77, 313, 388-389.

Yâsin 36/13. ayette zikredilen *karye* ile kastedilen yerin Antakya olduğuna dair müfessirlerin görüş birliği bulunduğu Mâverdî tarafından aktarılmaktadır. İbn Abbas ayette kastedilen Antakya'nın Şam şehirlerinden olup Yunan beldelerine komşu bulunduğunu belirtmektedir.³⁵ Söz konusu *karyeye* gönderilen mürsellerin Hz. İsa'nın havarileri olduğu kabul edildiğinde kâssa milâdî 37 senesine tarihlenebilir. O dönemde Antakya Roma'nın doğudaki en büyük şehri olup nüfusu 300.000 kadardı. Antakya milattan evvel III. asırdan, zikri geçen tarihe kadar büyük bir yapılaşmaya sahne olmuş ve bayındır bir yer haline gelmiştir. Etrafi surlarla çevrili şehir, dört mahalleden müteşekkildi. Su ve kanalizasyon şebekeleri ile gelişmiş bir altyapıya sahip olan Antakya'nın, hükûmet binaları, villaları, sirki, amfi tiyatroları, hipodromu, kütüphanesi bulunmakta ve mahalli idare kendi adına bronz para bastırabilmekteydi.³⁶

Kur'an-ı Kerim'de Mekke'nin de *karye*, *ümmü'l-kurâ/karyelerin anası-merkezi* (anakent/başkent) ve Tâif ile birlikte *karyeteyn/iki karye* (قَرْيَتَيْنِ) şeklinde anıldığı görülmektedir (Muhammed 47/13, en-Nisâ 4/75, eş-Şûrâ 42/7, el-En'âm 6/92).³⁷ Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Mekke Bizans, İran, Yemen, Habeşistan, İskenderiyye ve hatta Güney Hindistan ile uluslararası ticaret yapan bir site/şehir devleti idi. O dönemde Arabistan coğrafyası içinde müstakil devletlerden bahsedilemezse de federal bir yapıda birçok şehir devletinin varlığı bilinmektedir. Kusayy'ın öncülüğünde tarih sahnesine çıkan Mekke şehir devleti, belediye idaresi bakımından etraf şehir devletlerinin en gelişmiş idi. Bölgenin elverişsiz topraklara sahip olmakla beraber ticaret yolları üzerinde bulunması, Mekkelileri ticaret yapmaya sevk etmişti. Yaz-kış kuzey ve güneye yapılan ticaret seferleri (Kureyş 106/1-2) Mekkelilerin diplomatik ilişkiler geliştirmelerine vesile olmuştur. Hz. Peygamber'in bi'setten evvel ticaret münasebetiyle muhtelif memleketlere seyahatine imkân tanıyan ikili ticaret

35 Mâverdî, *Nüket*, 5: 10; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 22: 358. İbn Kesîr ise ayetteki *karye* ile Şam şehirlerinden olan Antakya'nın kastedilmiş olabileceğini uzak görmekte ancak nerenin kastedildiğine dair bir yorumda bulunmamaktadır. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 569, 583-584. Yasin süresindeki ashâb-ı karye kıssasında kavminin gönderilen elçilere ittiba etmesini isteyen kişinin Habîb-i Neccâr olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Yakut el-Ĥamevî, Habîb'in kabrinin Antakya'da olduğunu ve insanların uzak yerlerden kabri ziyaret için geldiklerini kaydetmektedir. Bk. Ĥamevî, "Entâkiye", 1: 269.

36 Gürhan Bahadır, "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habîb-i Neccâr", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013): 208, 210. Mürseller ile havârîlerin kastedildiğine dair bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19: 413; Halil Sahillioğlu, "Antakya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 229. Ayrıca bk. Ĥamevî, "Entâkiye", 1: 266.

37 Mâverdî, *Nüket*, 1: 506, 5: 296; Ali b. Muĥammed el-Hâzin el-Baĥdâdî, *Tefsîru'l-Hâzin (Lübâbu't-te'vîl fi meânî't-tenzîl)*, nşr. Abdüsselam Muĥammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 4: 108; Beĥavî, *Meâlim*, 3: 168, 7: 184; Râzî, *Mefâtîh*, 23: 52; Mahmud el-Âlûsî el-Baĥdâdî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-sebi'l-mesânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 26: 46. en-Nahl 16/112. ayette zikredilen *karye* ile de Mekke'nin kastedildiği ifade edilmiştir. Bk. Dâmegânî, *Vücûh*, 375.

anlaşmaları (îlâf), bu diplomatik ilişkilerin bir semeresidir. Öte yandan turist ve tüccar hareketliliğini temin eden Kâbe ve hac mevsiminde kurulan fuarlar, Mekke'nin kalkınmasında önemli bir paya sahipti.³⁸ Tâif'e gelince o dönemde Tâif, her birinde ayrı bir kabilenin yaşadığı iki mahalleden müteşekkil bir yer olup Sakîflilerin şehri surlarla çevirmesinden sonra bu adla anılmaya başlanmıştır. Arap yarımadasında dini ve ticari açıdan Mekke'den sonraki en önemli şehir Tâif idi. Peygamberliğin *iki karyeden* (Mekke ve Tâif) birine mensup ulu bir adama verilmesi gerektiğine dair müşriklerin itirazı (ez-Zuhruf 43/31) da şehrin bu önemini ifade etmektedir. Hacerülesved'e nazîre olarak beyaz taştan yontulan Lât putu ile Kâbe'ye alternatif olarak inşa edilen bir mabedi barındıran Tâif'in dini bir merkez hüviyetini haiz olduğu söylenebilir. Zengin su kaynakları ve verimli arazilere sahip olan Tâif'te tarım ve hayvancılık ekonominin bel kemiğini teşkil etmekteydi. Tâif bölgenin sebze ve meyve ihtiyacını karşılamakta ayrıca Mekke tüccarları vasıtasıyla ürünlerini Bizans ve Sasani devleti başta olmak üzere dünyaya pazarlamaktaydı.³⁹

el-Haşr 59/14. ayette "korunaklı karyeler" manasına gelen *kurâ muhassana* (قُرَى مُحَصَّنَاتٍ) terkinin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu *karyelerin* "korunaklı" olması, kale, hendek, sur ve dar geçitlere sahip olmaları ile açıklanmaktadır. Ayetin bağlamı itibarıyla bu *karyeler*, özelde Medîne'de yaşayan Benî Nadîr'i genelde ise yahudiler ile münafıkların yurtlarını ifade etmektedir.⁴⁰ Medîne'nin dış tarafında kalan Benî Hatme Mezarlığı civarında meskûn Benî Nadîr'in toplam nüfusu 2.000-3.000 kadar olup Medîne yahudileri arasında en kalabalık nüfusu oluşturmaktaydı. Medîne'deki diğer iki yahudi kabilesi Benî Kaynukâ ve Benî Kurayza'dır. Benî Kaynukâ'nın, Hz. Peygamber'in evinden birkaç yüz metre ötedeki mahallelerinde Müslümanların muhasarasına karşı iki hafta dayanabilecekleri hisarları vardı. Beni Kurayza'nın da çok katlı müstahkem evleri, duvarlarla çevrili yaşam alanları ve kalelerinin olduğu bilinmektedir. Onlar bu duvarlar sayesinde Hendek harbinin hemen akabindeki muhasaraya birkaç hafta direnebilmişlerdir. Öte yandan Medîne'nin 180 km kuzeyindeki Hayber, bir veya iki kilometrelik bir genişliğe sahip vadide kurulmuş bir yahudi şehridir. Şehir, yaylaları ile birlikte Hayber bölgesini oluşturur ki kilometrelerce genişliktedir. Bölgede farklı ailelere ait

38 Bu konuda bk. Muhammed Hamidullah, "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri", trc. Abdullah Aydın, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980): 327-332; Hamidullah, "El-İlâf veya İslâmdan Önce Mekke'nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri", trc. İsmail Cerrahoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1961): 213-221; Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükbaş, "Mekke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 555-557.

39 Mustafa Sabri Küçükbaş, "Tâif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 443.

40 Bu görüş ile ilgili bk. Beğavî, *Meâlim*, 8: 70, 81; Zemahşerî, *Keşşâf*, 6: 83; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 28: 104-105.

üçer hisarla tahkim edilmiş 7 kale (Nâim, Kamûs, Vafîh, Netâh, Sülâlim, Ketûbe, Şık) bulunmaktaydı. Nüfusu tam olarak bilinmese de Hayber'in fet-hinde Müslümanların karşısına 20.000 askerle çıktıkları kaynaklarda zikredilmektedir.⁴¹

el-Hasr 59/7. ayette *feye* konu olan (savaşmadan elde edilen) malların karye ahalisinden alındığına dair “Allah’ın, (fethedilen) karyeler halkından Peygamberine verdiği feyler, Allah, rasûlü, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir.” şeklinde bir ifade zikredilmektedir. Ayetteki karyelerden kastın Benî Kurayza, Benî Nadîr, Fedek, Hayber ve Urayne karyeleri olduğu hakkında tefsirler bulunmaktadır. Müslümanlar Benî Nadîr üzerine at ve süvarilerle gittikleri için ayette Fedek’in kastedildiği de söylenmiştir.⁴² Fedek, Medîne’nin kuzeyinde iki ya da üç günlük mesafede (yaklaşık 150 km) yahudilerin yaşadığı bir yerdi. Geçimin tarım ve hayvancılıkla sağlandığı Fedek’te bol su kaynakları ve büyük hurmalıklar bulunmaktaydı. Hayber yahudileri kalelerinden çıkarılınca, Fedek yahudileri Hz. Peygamber’e topraklarının yarı gelirini vermek üzere hicrî 7. senede barış önerdiler. Rasûl-i Ekrem’in kabulü üzerine *fey* statüsüne giren bu gelir, Hz. Peygamber’in dâr-ı bekâya irtihalinden sonra mirasına konu olması açısından ihtilaf mevzuu haline gelmiştir. Ureyne karyelerine gelince İbn Atiyye bunların Safrâ’, Yenbu’ ve Vâdikurâ’daki Arap karyelerini ifade ettiğini zikretmektedir. Vâdikurâ Medîne’nin kuzeybatısındaki birkaç köyün yer aldığı vadinin adı olup Hz. Peygamber’in hicrî 6. senede seriyye gönderdiği Benî Gatafân’ın kollarından Benî Fezâre de bu bölgede ikamet etmekteydi. Hamevî, Ureyne’nin Fezâre beldelelerinin bulunduğu yer olduğunu kaydetmektedir. Yenbû ve üst tarafındaki Safrâ ise Medîne hizasında Kızıldeniz kıyısında yer alan mevkiilerdir. Bunların tamamı Medîne karyelerinden addedildiği için Hamevî Ureyne’nin “Medîne’de bulunan birtakım karyeler” şeklindeki karşılığını da kaydetmektedir.⁴³

41 Bk. Muhammad Hamidullah, *Hiz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*, 2. Baskı, trc. Salih Tuğ (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1972), 154-170; Muhammed Hamidullah, “Hayber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 20-21; Nadir Özkuyumcu, “Nadîr (Benî Nadîr)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 275; Casim Avcı, “Kurayza (Benî Kurayza)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 431, 432. Kale isimleri için ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi’u li ahkâmî’l-Kur’ân*, 20: 336; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, 8: 242.

42 Bu görüşler ile ilgili bk. Beğavî, *Meâlim*, 8: 73; Râzî, *Mefâtîh*, 29: 285-286; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 28: 81.

43 İbn Atiyye, *Muharrer*, 5: 286; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, 8: 244; Hamevî, “Safrâ”, 3: 412, “Urayne” 4: 115, “Fedek”, 4: 238-240, “Yenbu’”, 5: 450; Elnure Azizova, “Vâdikurâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 421.

Bunlardan başka Nûh,⁴⁴ Âd,⁴⁵ Semûd,⁴⁶ Lût, Medyen ve Firavun'un kavminin yaşadığı yerler için de *karye* kelimesinin cemisi (*kurâ*) kullanılarak bu kavimlerin yerleşimlerinin işaret edildiği görülmektedir (el-A' râf 7/101, Hûd 11/100, 102).⁴⁷ el-Ahkâf 46/27. ayette ise Hicâz beldelerine komşu helak edilen kavimler bir bütün olarak *kurâ* şeklinde anılmaktadır. Bu ayetin şumûlüne Yemen yakınlarındaki Hazramevt bölgesindeki Ahkâf'ta meskûn Âd, Şam ile Mekke arasındaki Vâdilkurâ'da yer alan Semûd, Yemen'deki Sebe ve Tübbâ,⁴⁸

- 44 Nûh kavmi insanlığın ikinci atası olarak bilinen Hz. Nuh'un gönderildiği ve iman etmemeleri sebebiyle tufan ile helak edilen kavimdir. Kavmin sahip olduğu imkânlar Kur'ân'da zikredilmemekle birlikte Hz. Nuh'un marangoz olduğu ve saban, orak, balta gibi âlet u edevati insanlığa kazandırdığına dair bilgiler bulunmaktadır. Hz. Nûh'un yaptığı geminin levha ve çivilerden müteşekkil olduğuna dair bir değini de el-Kamer 54/13. ayette yer almaktadır. Bk. Ömer Faruk Harman, "Nuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 225, 227. Öte yandan Hz. Nuh'un kavminin yaşadığı yerin karye olarak tesmiyesi, yerleşimin tarihinin en az Hz. Nuh'a kadar gittiğini göstermektedir. Yine Hz. Nuh'un kıssası bağlamında zikredilen içtimaî sınıflar, nehirler, bahçeler ve Hz. Nuh'a verilen şeriat Nuh kavminin yerleşik bir hayat sürdürdüğüne işaret etmektedir.
- 45 Hz. Hûd'un kavmi Âd'ın yaşadığı yerin Kur'ân'da Ahkâf ve İrem olarak anıldığı görülmektedir. İki isimlendirme de aynı yeri işaret etmekte olup Ahkâf, Ummân'dan Hazramevt'e kadar uzanan kumluk arazi; İrem ise Yemen'de Hazramevt'le San'a arasındaki mevki olarak tarif edilmektedir. Âd kavminin sahip olduğu medeniyete dair bilgileri Kur'ân-ı Kerim'den öğrenmekteyiz. Büyük bir nüfusa, hayvanlara, verimli arazilere ve bol su kaynaklarına sahip olan Âd, sağlam binaların inşasına dair üstün bilgi ve beceriye de sahipti. Kur'ân o güne kadar İrem gibi ileri medeniyete sahip herhangi bir beldenin var olmadığını haber vermektedir (el-Ahkâf 46/21; eş-Şuarâ 26/128-134; el-Fecr 89/6-8). Bk. Hamevî, "el-Ahkâf", 1: 115, "İrem", 1: 155. İrem ile Âd arasında fark bulunduğu dair tartışmalar için bk. Ömer Faruk Harman, "İrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 443.
- 46 Hz. Sâlih'in kavmi olan Semûd, Medîne ile Şâm arasındaki Vâdilkurâ'da meskûn idi. Kur'ân'da zikredilen Hicr de aynı bölgenin adıdır. Sahip oldukları su kaynakları ile bölgede ekin ve meyve yetiştirmeye yönelik zirai faaliyetlerde bulunan Semûd'un taş işçiliğinde de ileri bir bilgi ve teknolojiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Saraylar inşa edebilecek mimarî bilginin yanı sıra dağları oyarak da evler edinebilmekteydiler (el-A' râf 7/74, el-Hicr 15/90, 82; eş-Şuarâ 26/149; el-Fecr 89/9). Bk. Hamevî, "el-Hicr", 2: 221.
- 47 Bu ayetlerin dışında el-Kehf 18/59. ayette zikredilen kurâ kelimesinin ise -bu ayetten evvel surede helak edilmiş herhangi bir kavmin zikredilmemesinden hareketle- Kur'ân'da helak edildiği bildirilen bilumum karyeleri ifade ettiği söylenebilir. Bk. Beğavî, *Meâlim*, 5: 183; Râzî, *Mefâtih*, 21: 143; İbn Atiyye, *Muharrer*, 3: 526; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 13: 314; Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, nşr. Muhammed Abdurrahman (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3: 286; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 173. Bununla birlikte İbnü'l-Cevzî bu ifade ile Hz. Hud, Salih, Lut, Şuayb; Taberî Hz. Hud, Salih, Şuayb; Nesevî ise Hz. Nuh, Hud, Salih'in kavimlerinin murad olduğunu zikretmektedir. Bk. Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsîr* (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 5: 160; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 306; Abdullah b. Ahmed en-Nesevî, *Tefsîru'n-Nesevî (Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl)*, nşr. Yusuf Ali Budeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2: 308.
- 48 Tübbâ', Yemen hükümdarları için kullanılan bir isim olup Kur'ân'da kavmi-tübbâ' (قَوْمُ تَيْبَةَ) şeklinde zikredilmektedir. Kur'ân'da Mekke müşriklerinden daha gelişmiş bir medeniyete

Mekke-Gazze yolundaki Medyen ve Eyke, yine aynı güzergâhta bulunan ve Mekkelilerin ticaret sebebiyle uğrak yeri olan Lut gölü kıyısındaki Lût kavmi girmektedir.⁴⁹

2. Diyâr

Dâr kelimesi kök olarak, bir şeyin başka bir şeyin etrafını çevrelemesi anlamına gelmektedir. Mastarı *devr* (دَوَّرَ), *deverân* (دَوْرَان), *devre* (دَوْرَة – mastar binâ-i merre) ve *medâr* (الْمَدَار – ism-i mekân ve mastar mîmî) şeklinde gelmektedir. Semâî müennes olan *dâr* kelimesinin cemileri دِيَار , دَوْر (cem-i kesret); , اُدْوَار , اُدْوَار (cem-i killet) şeklindedir.⁵⁰ Bir yerin *dâr* yahut *diyâr* şeklinde isimlendirilmesi insanların orada sürekli hareket etmeleri (deverân) sebebiyledir. Bu sebeple ev de *dâr* olarak isimlendirilmiştir.⁵¹ *Dâr* kelimesinin aslı, etrafı dağlarla çevrili düz arazi manasına gelen *dâra* (الدَّارَة) kelimesidir. Bundan dolayı ayırıcı bir şey ile çevrelenen her yere *dâra* denilmiştir. Ancak *dâra*, *dârdan* daha hususi bir anlamı haizdir.⁵² *Diyâr* (دِيَار) kelimesinin müfredi olan *dâr* (دَار) arsa, bina ve mahalleleri içine alan yerleşim biriminin adıdır.⁵³ Kelimenin Kur'an'daki cemi kullanımlarında da müfred anlamını yansıttığı görülmektedir.

Semûd kavmi kendilerine mucize olarak verilen dişi deveyi öldürmeleri sonucu helak edilmiştir. Helaklerine sebep olan azabın indirildiği yurtları için iki yerde *dâr* (el-A'râf 7/78, Hûd 11/65), bir yerde *diyâr* (Hûd 11/67) kelimesi

sahip olduğu zikredilen kavmi-tübbâ', Arapların hikâyelerini dinledikleri ve yurtlarını ziyaret ettikleri Himyerilerdi. Tübbâ' kavminin, Hz. Peygamber'in bi'setinden yedi yüz yahut bin sene evvel yaşadığı bilinmektedir. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 25: 308-309.

49 Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an*, 19: 218; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 288; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 26: 54. Lut kavminin yaşamış olduğu yerlerin Mekkelilerin ticaret yolları üzerinde bulunduğu bahseden diğer ayetler için bk. es-Sâffât 37/137, el-Hicr 15/76. Hz. Şuayb'ın kavmi Eyke ve Medyen yurtları da aynı güzergâhta yer almaktaydı (el-Hicr 15/79). Bk. Râzî, *Mefâtih*, 19: 209.

50 Ezherî, "Drv", 14: 153; İbn Fâris, "Dvr", 2: 310; Cevherî, "Dvr", 2: 660. *Dâr* kelimesinin دَار – دَوْرَة – اُدْوَار – دَوْرَان – دَوْرَان – اُدْوَار – دَوْرَان – اُدْوَار şeklinde cemileri de vardır. Ezherî, "Drv", 14: 153; Cevherî, "Dvr", 2: 659, 660.

51 İbn Manzûr, "Dvr", 17: 1452; Semîn el-Halebî, "Dvr", 2: 30. Başka bir kanaate göre ise; ihtiva ettiği şeyi ihata etmesi sebebiyle duvara hâid (حائط) denilmesi gibi, *dâr* kelimesi de sakinlerini çevrelediği için kullanılmaktadır. Bk. Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an*, 2: 236; Râgıb, "Dvr", 1: 231. Kur'an'da *dâr* kelimesinin el-Kasas 28/81. ayette ev manasında kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan Nûh 71/26'da zikredilen دِيَار kelimesi de bir yerleşimde dolaşan, yürüyen kişiyi ifade etmektedir. Semîn el-Halebî, "Dvr", 2: 30-31.

52 Ezherî, "Drv", 14: 154; Cevherî, "Dvr", 2: 660; Hâlib b. Aḥmed, "Dvr", 2: 58; Zemahşerî, "Dvr", 1: 302; İbn Fâris, "Dvr", 2: 311. Arap beldelerinde bu yerler oldukça fazladır. Firûzâbâdî bunların tamamını eserinde zikretmektedir. Bk. Firûzâbâdî, "ed-Dâr", 393-394.

53 Hâlib b. Aḥmed, "Dvr", 2: 59. *Dâr* kelimesinin bir kavmin mahalline itlâkı, orada kavme ait binaların olmasını gerektirmektedir. Bk. Mâverdî, *Nüket*, 1: 154.

kullanılmaktadır. el-A'râf 7/78 ve Hûd 11/67 ayetlerine bakıldığında hemen hemen aynı yapıda oldukları görülmektedir. Ancak ayetlerin ilkinde *dâr* (وَآخِذِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِيَيْنِ) (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِيَيْنِ), diğerinde ise *diyâr* (وَآخِذِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ) (جَاثِيَيْنِ) kelimesi kullanılmaktadır. Kelimenin *dâr* şeklinde müfred haliyle zikredilmesi cins isim olmasındandır. Dolayısıyla kelime Semûd kavminin yerleşik halde yaşadığı arazinin tamamını bir bütün olarak ifade eder. Bu kullanım *dârulharb* ve *dâru benî fulan* kullanımına benzemektedir.⁵⁴ İkinci ayetteki *diyâr* kelimesinin kullanımında ise meskenler, mıntıklar ve çeşitli mahallerin her biri kastedilmiştir.⁵⁵

Hz. Şuayb'ın kavminin yaşadığı yer için de benzer bir kullanım söz konusudur. Bunlardan el-A'râf 7/91 (وَآخِذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِيَيْنِ) ve el-Ankebût 29/37 (وَآخِذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِيَيْنِ)'de *dâr* kelimesinin, Hûd 11/94 (وَآخِذَتْ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِيَيْنِ) te ise *diyâr* kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.⁵⁶ Hz. Salih ve Şuayb kavminin her ikisinde de *racfe* ile *dâr*, *sayha* ile *diyâr* kelimesinin kullanımı dikkat çekicidir. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) bu farklı kullanımdaki inceliği şu şekilde izah etmektedir: "Racfe (sarsıntı, zelzele) aslı itibariyle ürkütücü olup başka ürkütücü bir şeye ihtiyaç duyulmamıştır. Sayha ise bizatihi ürkütücü değildir. Ancak kıssada zikredilen sayha, şiddetinden mütevellit yeryüzünde zelzeleye sebebiyet verdiğinden heybeti anlaşılın diye cemi sigasıyla *diyâr* zikredilmiştir."⁵⁷

54 Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 47; Beğavî, *Meâlim*, 3: 248; Râzî, *Mefâtîh*, 14: 173; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9: 272; Hâzin, *Lübâb*, 2: 221; Ebussuûd, *İrşâd*, 2: 365; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 335; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 8 (2. Kısım): 227. Kurtubî Hûd 11/65. ayetteki (فَعَزَّوهُمَا فَقَالَ تَزَعَّجُوا فِي دَارِكُمْ لَأَكَلْتُم بِلَادَهُمْ بِغَيْرِ عَزَابٍ) *dâr* kelimesinin beled manasına geldiğini, sadece ev ve benzeri yapılaşmaların kastedilmesi durumunda *دَارِكُمْ* kelimesinin kullanılacağını ifade etmektedir. Bk. Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 11: 154. *Dâr* kelimesinin beled şeklindeki karşılığı için bk. Râzî, *Mefâtîh*, 18: 21; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 5: 240; Hâzin, *Lübâb*, 2: 492; İbn Manzûr, "Dvr", 17: 1452. *Dâr* kelimesinin *dâra* kelimesinin cemisi olduğu da zikredilmiştir. Bk. İbn Atiyye, *Muharrer*, 3: 185.

55 Bu görüş ile ilgili bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 289; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9: 272; Mâverdî, *Nüket*, 2: 480; Ebussuûd, *İrşâd*, 3: 66; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 12: 92. Bu ayetteki *diyâr* kullanımının *dâr*-ı *dünyâ* manasına da geldiği için bk. Mâverdî, *Nüket*, 2: 480; Ebussuûd, *İrşâd*, 3: 65. Muhammed b. Mervân es-Süddî de Kur'ân'da zikredilen *دارهم* ifadelerinin *مدنيتهم* *ديارهم* ifadelerinin ise *مسكنهم* anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bk. Mâverdî, *Nüket*, 2: 236. Her hâlükârda Semûd kavmi bağlamındaki *dâr* ve *diyâr* kelimeleri kavmin yaşadığı yeri karşılamaktadır. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Tarîhi'l-Arabî, 2002), 2: 289; Beğavî, *Meâlim*, 4: 186; İbn Atiyye, *Muharrer*, 3: 185.

56 Ayetlerdeki *dâr* kelimesi karye, medine, diyar, mahalle ve evler; *diyâr* kelimesi ise evler ve yaşam alanları şeklinde tefsir edilmiştir. Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 50, 296, 3: 382; Râzî, *Mefâtîh*, 14: 189; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9: 272; Ebussuûd, *İrşâd*, 2: 377, 3: 87. *Dâr* kelimesinin askerî birlikler şeklindeki karşılığı için bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 3: 382.

57 Râzî, *Mefâtîh*, 25: 67.

İsrailoğulları'nın arzda iki kere fesat çıkaracaklarının haber verildiği İsrâ sûresinde ilk fesadın akabinde güçlü kuvvetli kişilerin Benî İsrail *diyârına* kadar girip kolaçan ettiklerinden bahsedilmektedir (فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ – el-İsrâ 17/4-5). Ayetteki *diyâr* ile İsrailoğulları'nın Yaruşalim (Kudüs)'deki meskenleri kastedilmiştir. Bu meskenler ibadethaneleri de içine alacak şekilde bilumum yapı ve alanları ifade etmektedir. Söz gelimi İsrailoğulları'nın ibadet mahalli olarak kabul ettikleri Hz. Süleyman'ın heykeli de *diyâr* kelimesinin şümülüne girmektedir.⁵⁸

İsrailoğulları Samuel zamanında (M.Ö. 1000 civarı) Amalikalılar'ın saldırısına uğramışlar ve Filistin'den çıkarılmışlardı. el-Bakara 2/246'da anlatılmaya başlanan bu olayın ilk kısmında “*diyârımızdan çıkarıldık (yurdumuzdan sürüldük) ve oğullarımızdan (uzaklaştırıldık)*” (وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا) şeklinde bir ifade zikredilmekte, *diyâr* ile yaşamış oldukları şehirler ve beldeler kastedilmektedir.⁵⁹ Kur'an-ı Kerim'in değindiği bu Tâlût ve Câlût kıssası (el-Bakara 2/246-251), Tevrat (Tanakh)'ın I. Samuel kitabında ayrıntıları ile birlikte hikâye edilmektedir. Kitap, İsrailoğulları'nın kendilerine bir kral tayin etmesini istedikleri Samuel, tayin edilen kral Saul ve Saul'un ordu kumandanı Davud'u konu edinmekte, Filistinliler ile Amalikalılar'ın işgal ettiği Benî İsrail yurtlarının istirdadına dair bilgi vermektedir. İşgal edilen yerlerin bugün Kudüs'ün kuzeybatısında bulunan Ekron ile Kudüs'ün güneybatısına düşen Gat arasında bulunduğu ifade edilmektedir (I. Samuel 7/14, 17/52).

Bu ayetin hemen öncesinde yer alan el-Bakara 2/243. ayette de *diyâr* kelimesinin zikredildiği görülmektedir: “*Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı diyârlarından çıkıp gidenleri görmedin mi?*”. Ayetteki ölüm korkusunun taun yahut düşmandan kaynaklandığına dair rivayetler bulunmaktadır. Her iki rivayette de diyârlarını terk edenlerin İsrailoğulları olduğu ve Hezekiel vesilesiyle diriltildikleri kaydedilmektedir. Tâûn nedeniyle çıktıkları *diyârın* Vastı'nın doğu tarafında kalan Dâverdân olduğu aktarılmaktadır. Ancak İbn Âşûr ayetteki “binlerce oldukları halde” ifadesinin hal cümlesi olması sebebiyle hayret manasını tazammun ettiğini dolayısıyla düşmanla savaşmaktan kaçmalarının daha muhtemel bulunduğunu ifade etmektedir. Ayetin tefsirine dair rivayetlerin bir kısmının Tevrat'ın Hezekiel kitabının 37. bölümüne istinat ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁰

Müslümanların Mekke'den çıkmak mecburiyetinde bırakılmalarından bahseden ayetlerde de Mekke için *diyâr* kelimesi kullanılmaktadır. Bu kullanımın bazen müşriklerin bazen de müminlerin yurdunu ifade ettiği görülmektedir. el-Enfâl 8/47. ayette müşriklerin Bedir mahalline gelmek için çalım

58 Bu konuda bk. İbn Kesir, *Tefsîr*, 5: 47; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 15: 31.

59 İbn Kesir, *Tefsîr*, 1: 665; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 2: 488.

60 İbn Âşûr, *Tahrîr*, 2: 477-479; Hamevî, “Dâverdân”, 2: 434. Ayet hakkındaki rivayetlerin ayrıntıları için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4: 413-425.

satarak ve gösteriş yaparak yurtlarından çıktıkları ifade edilirken *diyâr* kelimesi kullanılmıştır (خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِثَاءَ النَّاسِ).⁶¹ Benzer şekilde er-Râ'd 13/31. ayette de *dâr* kelimesi müşriklere izafe edilerek (لَتَحُلَّ قَرْيَةً مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ) / o belâ yurtlarının yakınına inecek) Mekke kastedilmiştir. Ayette yer alan “Allah’ın vaadi” terkîbinin, Mekke’nin fethi olarak tefsir edilmesi de *dâr* kelimesinin Mekke’yi karşıladığını göstermektedir.⁶² *Diyâr* kelimesinin müşriklerin baskıları sonucu hicrete mecbur bırakılarak yurtlarından çıkarılan müminlere izafe edilip (الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ) / “diyârlarından çıkarılanlar”) de Mekke’yi karşıladığı ayetler ise el-Hacc 22/40 ve el-Haşr 59/8 ayetleridir.⁶³

Dâr ve *diyâr* kelimelerinin müminlerin yurdu bağlamında Medine’yi karşıladığı ayetler de bulunmaktadır. el-Haşr 59/9. ayette (وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ) / (مُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ) ensardan bahsedilirken onların muhacirlerden evvel Medine’yi yurt (*dâr*) edinmiş oldukları zikredilmektedir.⁶⁴ Rasul-i Ekrem’e itaat ve verdiği hükme rızanın dışında, müminlerden kendilerini öldürmeleri (savaşa atılmaları) yahut terk-i diyâr etmeleri istenilseydi bunu ekseriyetinin yapmayacağını bildiren en-Nisâ 4/66. ayette ise (وَأُولُو نَأَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ أُخْرِجُوا مِنْ) / (دِيَارِكُمْ) Medine *diyâr* şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁵ Yine el-Mümte-hine 60/8 ve 9. ayetlerde zikredilen *diyâr* kelimelerinin de -nüzl ortamı dik-kate alındığında- Medine’yi ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Benî İsrail’den kan dökmeleri ve birbirlerini yurtlarından çıkarmamalarına dair misak alındığı el-Bakara 2/84. ayette zikredilmektedir. Bu ayette birbirlerini çıkarmamaları gereken yerden *diyâr* (وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ) şeklinde bahsedilmektedir. Medine’deki yahudi kavimlerinden Benî Kaynukâ ile Benî Nadîr, Hazrec kabilesinin; Benî Kurayza ise Evs kabilesinin halîfi (müttefiki) idi. Evs ile Hazreç arasında çıkan savaşlara halîfleri olan yahudiler de iştirak ederek karşı safta bulunan dindaşlarını öldürür yahut yurtlarından sürerlerdi. Esir alınanları ise fidyelerini ödeyerek geri alırlardı. Bu bakımdan ayette zikredilen *diyâr* kelimesi Benî Kaynukâ, Benî Nadîr ve Benî Kurayza’nın yaşadığı Medine-i Münevvere mahallelerini ifade etmektedir.⁶⁶ Benî Kurayza yurdunun müstakil olarak *diyâr* şeklinde ifade edildiği de görülmektedir. Hendek savaşında Müslümanlara karşı Kureyş ve Gatafan kuvvetlerine arka

61 Bu konuda bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 10: 33.

62 Bu görüş ile ilgili bk. Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 13: 540-543.

63 Doğrudan Mekke’yi ifade etmemekle birlikte Âl-i İmrân 3/195 ayetindeki *diyâr* kelimesinin tehîre zorlanan Müslümanların yurdu bağlamında zikredildiği görülmektedir.

64 Bu ayetten hareketle Medine-i Münevvere’ye Dâruhlicre, Dâru lîmân ve Dârussünne gibi isimler verildiği bilinmektedir. Bk. Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükakaş, “Medine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 305.

65 Beğavî, *Meâlim*, 2: 246.

66 Bu görüş ile ilgili bk. Mâverdi, *Nüket*, 1: 154; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 318; Kurtubî, *el-Câmi’u li aḥkâmi’l-Kur’ân*, 2: 238; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 1: 588-589.

çıkan Hayber yahudilerinden Kurayzaoğulları'nın kaleleri savaştan sonra kuşatılarak ele geçirilmiştir. Ayette yerlerinin, yurtlarının ve mallarının Müslümanların eline geçtiği وَأَوْرَثْنَاكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ "Allah, onların yerlerine, diyârına ve mallarına sizi mirasçı yaptı." (el-Ahzâb 33/27) şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁷ Nadîroğulları'nın yaşadığı yer de müstakil olarak *diyâr* şeklinde anılmaktadır. Benî Nadîr Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğinde kendileriyle yapmış olduğu saldırmazlık anlaşmasını Uhud'dan sonra bozmuş ve Müslümanların aleyhine işler çevirmeye başlamıştı. Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeleri üzerine de Rasulullah Medine'yi terk etmelerini emretti. Söz konusu tehcir Haşr sûresinin ikinci ayetinde şöyle anılmaktadır: هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ "Ehl-i Kitap'tan kâfir olanları diyârlarından çıkararak Allah'tır."

3. Beled

Beled (البلد), mamur olsun olmasın, ikamet edilsin yahut edilmesin sınırları belli yerlere verilen isimdir. *Beledin* kısımlarına *belde* (بَلْدَة) denir. Bu bakımdan Irak ile Şam *beled*, Basra ve Dimeşk ise *belde* olarak isimlendirilmiştir. Her iki kelimenin cemisi *bilâd* (البلاد) ve *büldân* (البلدان) şeklinde gelir. Ancak *büldân* küçük kasaba veya köyler için kullanılmaktadır. Ayrıca Kur'an'da *büldân* değil *bilâd* zikredilir. Kelime kök itibariyle *sadır* (سَدْر) manasına gelmektedir. Araplar, deve dizleri üzerine çöküp sadrını yere koyduğunda وَصَعَتِ الناقَةُ بِلَدِّهَا بِالْأَرْضِ derler. *Tebellüd* (تَبَلُّد) bir şeye hayret edildiğinde elin sadra konulmasını ifade etmektedir. Bu manalardan hareketle *beled* için *karyelerin sadrı* yani en öne çıkanı, ortası, merkezi manası verilmiştir.⁶⁸

Beled kelimesinin Kur'an'daki kullanımlarına baktığımızda dört kullanımının belli bir yeri işaret etmeksizin zikredildiği görülmektedir. Bunlardan ilk ikisinde *beled* kelimesi بَلَدٍ مَدِينَةٍ şeklinde *medîne* ile tavsif edilmiştir. el-A'râf 7/57. ayetteki kullanım بَلَدٍ مَدِينَةٍ إِلَى بَلَدٍ مَدِينَةٍ , Fâtır 35/9. ayetteki ise بَلَدٍ مَدِينَةٍ şeklindedir.⁶⁹

67 Bu konuda bk. Abdülmelik b. Hişam el-Himyârî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 622-625; Hâzin, *Lübâb*, 3: 419. Ayette arz kelimesinin ayrıca zikredilmiş olması diyâr kelimesinin arzın üzerindeki yapıları ifade için kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Beyzâvî buradaki diyâr ile kalelerinin kastedildiğini kaydetmektedir. Bk. Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4: 230.

68 İbn Fâris, "Bld", 1: 298; Muḥammed b. Hasan b. Düreyd, "Bld", *Kitâbu Cemhereti'l-luga*, nşr. Remzi Münir Balebekî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 1987), 1: 301; Ḥalîl b. Aḥmed, "Bld", 1: 159; Cevherî, "Bld", 2: 449; İbn Manzûr, "Bld", 4: 340; Râgıb, "Bld", 1: 76. Semîn el-Halebî, *beled* olarak isimlendirilen yerlerin istisnaları olmakla birlikte sur/duvarlarla çevrili olduğuna dair bir bilgi kaydetmektedir. Semîn el-Halebî, "Bld", 1: 226.

69 İlk ayetteki ل harf-i cerrinin اإ manasına geldiği yahut لاجل بلد مدينه şeklinde bir takdirde olduğu belirtilmektedir. Bk. Râzî, *Mefâtih*, 14: 148. Her iki ayetteki مدينه kelimesi مَدِينَةٍ ve مَدِينَةٍ şeklinde

Her iki ayette de *ölü bir beled* sevk edilen bulutların indirdiği yağmur ile toprağın ihyâ edildiğinden bahsedilir. A'râf ayetinden hemen sonraki ayette (el-A'râf 7/58) *beled* kelimesinin tayyib kelimesi ile terkip (الْبَلَدُ الطَّيِّبُ) oluşturduğu görülmektedir. Bu ayette de belli bir muntika kastedilmeksizin *tayyib* vasıflı bir *beledin* iyi ürün bitireceği anlatılır. Devamında, *habîs* olan *beledin* bitirdiği şeylerin ise az faydalı olduğu söz konusu edilmektedir. Yalnız *el-beledü't-tayyib'in* mukabili olarak *el-beledü'l-habîs* kullanılmamış "الَّذِي حَبِئَتْ" "habîs olanın" şeklinde sıla cümlesi ile zikredilmiştir. Bu ifade de *beled* kelimesinin sıfatı olup *el-beledü'l-habîs* manasınadır.⁷⁰ *Beled* kelimesinin belli bir yeri işaret etmeyen son kullanımı ise en'âm şeklinde isimlendirilen hayvanların çeşitli yükleri, insanların büyük meşakkatle götürebilecekleri yerlere (*beled*) taşımaları bağlamında zikredilir (en-Nahl 16/7). Bazı tefsirlere göre buradaki *beled* kelimesi, Mekkelilerin ticari faaliyetler neticesinde Şam ve Yemen'den aldıkları malları getirdikleri Mekke'yi ifade etmektedir. Ayetteki بِشِقِّ الْأَنْفُسِ (canın yarısının çıkması) ise Mekke'nin çölden ibaret olmasına bağlanmıştır. Bu mana Kur'ân'ın ilk muhatapları dikkate alınarak verilmiştir. Nitekim aynı kaynaklar *beled* kelimesinin umûm ifade ettiğini de kaydetmektedir.⁷¹

Beled kelimesiyle benzer bir manada kullanılan *belde* (بَلْدَةٌ) kelimesinin üç yerde belli bir bölgeyi ifade etmeksizin zikredildiği görülmektedir. Ayrıca bir yerde Sebeliler'in yurdu, bir yerde de Mekke'yi ifade eder şekilde kullanılmaktadır. Belli bir yeri işaret etmeksizin kullanılan *belde* kelimelerinin *beldeten meyt* (بَلْدَةٌ مَيْتًا) şeklinde *meyt* (مَيْتٌ) ile mevsuf olduğu görülmektedir (el-Furkân 25/49, ez-Zuhruf 43/11, Kâf 50/11).⁷² *Belde* kelimesi müennes olduğu halde sıfatının *meyte* (مَيْتَةً) şeklinde gelmeyip müzekker gelmesi, *belde* kelimesinin *beled* manasında olmasıyla açıklanmıştır.⁷³ Bu ayetler de yukarıda zikredilen *beledi meyyit* ayetlerine benzer bir manayı haiz olup semadan indirilen su ile *belde-i meyyit* ihyâ edildiği anlatılmaktadır. *Belde* kelimesinin diğer bir kullanımı *beldetün tayyibetün* (بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ) şeklinde *tayyibe* kelimesi ile sıfatlanmış halidir

okunmuştur. Bk. Muhammed Küreyyim Râcîh, *el-Kırââtü'l-aşru'l-mütevâtire min tarikayîş-Şâtibiyye ve'd-Dürre* (Medîne: Dâru'l-Muhâcir, 1992), 157, 435.

70 Bu görüş ile ilgili bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 452. Tayyib kelimesinin manası ve Kur'ân'daki kullanımları için bk. Muhammed Selman Çalışkan, "Kur'ân'da Tayyib Kelimesi ve Gıdanın Tayyib Vasfı", *Disiplinler Arası Yaklaşımla Helâl Ürün ve Hizmetler-2*, ed. Naim Deniz Ayaz v.dğr. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 38-47.

71 Bu konuda bk. Mâverdi, *Nüket*, 3: 180; Râzî, *Mefâtih*, 19: 234.

72 *Meyt* (مَيْتٌ) kelimesi, *meyyit* (مَيْيْتٌ) kelimesinin muhaffef halidir. *Meyyit* kelimesinin aslı da *mevyit* (مَوَيْتٌ) olup vâv harfi (و), yâ harfine (ي) idğam edilmiş ve yâ harfi şeddenlenmiştir. Ebû Cafer bu üç ayetteki *meit* kelimesini *meit*, diğer kıraat imamları ise *meit* şeklinde okumuştur. Bk. Halil b. Ahmed, "Mvt", 4: 172; Muhammed Küreyyim Râcîh, *el-Kırââtü'l-Aşru'l-Mütevâtire*, 364, 490, 518.

73 Bu görüş ile ilgili bk. Râzî, *Mefâtih*, 24: 90.

(Sebe 34/15). Ayetin bağlamı dikkate alındığında *belde-i tayyibe* ile kastedilen yerin Sebeliler'in yaşadığı Sanâ olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴

Belde kelimesi bir yerde هَذِهِ الْبَلَدَةَ şeklinde Mekke için kullanılmaktadır (en-Neml 27/91). Ayette şöyle buyrulmaktadır: “(De ki) Ben ancak, bu beldenin Rabbine (رَبِّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ) -ki O burayı dokunulmaz kılmıştır- kulluk etmekle emrolundum.”⁷⁵ Buradaki *belde* Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) ve Katâde b. Diâme'nin (ö. 117/735) kavillerine göre Mekke, Ebü'l-Âkiye er-Riyâhî'nin (ö. 90/709) kavline göre ise Mina'dır. Ancak müfessirler Mekke kavlini tercih etmektedirler.⁷⁶ Mekke'nin *beled* kelimesi ile de ifade edildiği görülmektedir. Hz. İbrahim'in Mekke'nin güvenilir (âmin/أَمِين) kılınmasına yönelik etmiş olduğu iki duada Mekke *beled* kelimesi ile ifade edilmiştir. Bunlardan ilki رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا “Rabbim! Burayı, emin bir beled yap.” (el-Bakara 2/126), ikincisi ise رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا “Rabbim! Bu beledi, emin kıl.” (İbrahim 14/35) şeklindedir.⁷⁷ Razî'ye göre, duaların birinde *beled* kelimesinin nekre, diğerinde ise marife olarak zikredilmesinin iki sebebi olabilir. Buna göre; Hz. İbrahim ilk duayı ettiği henüz orası *beled* kılınmamıştı. İkinci duayı ettiği ise *beled* haline gelmiş ancak *emîn* vasfını ihraz etmemişti.⁷⁸ Mekke, Tîn sûresinde emîn (الْأَمِين) sıfatıyla وَهَذَا الْبَلَدُ الْأَمِينُ şeklinde zikredilerek kendisi üzerine yemin edilmektedir. Mekke'nin *beled* şeklinde ifade edildiği diğer yerler ise Beled sûresinin ilk iki ayetidir (el-Beled 90/1-2).

Beled yahut *belde* kelimelerinin cemisi olan *bilâd* (الْبِلَاد) kelimesine gelince kelimenin beş yerde zikredildiği görülmektedir. Bunlardan ikisi (Âl-i İmrân 3/196, el-Mü'min 40/4) Mekke müşrikleri bağlamında zikredilmekte ve Hz. Peygamber özelinde müminlere, kâfirlerin *belde*lerde (bilâd) dolaşmalarının kendilerini aldatmamasını salık vermektedir. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ

74 Bk. Mâverî, *Nüket*, 4: 444.

75 Ayette tire içerisinde zikredilen ifade حَرَمَهَا الَّذِي هَذِهِ الْبَلَدَةَ الَّذِي حَرَمَهَا kullanımı ifade etmektedir. Bu takdirde رَبِّ هَذِهِ الْبَلَدَةَ cümlesinin sıfatı olmaktadır. Burası الْبَلَدَةَ şeklinde de okunmakta bu durumda ise الْبَلَدَةَ kelimesinin sıfatı olmaktadır. Bu takdirde mana “(De ki) Ben ancak, Haram kıldığı bu beldenin Rabbine kulluk etmekle emrolundum.” şeklindedir. Bk. İbrâhîm b. es-Seri ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, nşr. Abdülcelil Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 4: 130.

76 Bu görüşler ile ilgili bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 9: 2936; Beğavî, *Meâlim*, 6: 184; Râzî, *Mefâtîh*, 24: 222; Kurţubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 16: 225.

77 İlk ayette (el-Bakara 2/126) yer alan beled kelimesi ile Harem'in kastedildiği de zikredilmektedir. Bk. Beğavî, *Meâlim*, 1: 149.

78 Kastedilen yerin beled vasfını haiz olması, her iki duanın edildiği esnada da söz konusu olabilir. Bu durumda ilk duanın takdiri رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ بَلَدًا آمِنًا şeklindedir. Beledin nekre olarak zikredilmesi mübalağa için olup ayet “Rabbim! Bu beledi çok güvenilir beledlerden kıl” şeklinde bir manaya gelmektedir. Bk. Râzî, *Mefâtîh*, 4: 60. Ayrıca bk. Semîn el-Halebî, “Bld”, 1: 226.

(ö. 207/822), Âl-i İmrân ayetinin yahudilerden bahsettiğini zikretmektedir. Vahidî ise aynı ayetin, sahabenin “Allah’ın düşmanları hayır içerisinde, biz ise aklıktan ölüyoruz” demeleri üzerine nazil olduğunu ve ayette Mekke müşriklerinin söz konusu edildiğini aktarmaktadır. Mü’min ayetinin de Kureyş gibi Şam ve Yemen’e ticaret yolculukları yapanlar hakkında indiği zikredilmektedir. Dolayısıyla ayette geçen *beldelerle* (bilâd), Kureyş suresinde de zikredildiği üzere, Mekke müşriklerinin kuzeyde Şam güneyde Yemen başta olmak üzere ticaret maksadıyla gittikleri bilumum yerler kastedilmektedir.⁷⁹ Diğer üç *bilâd* kullanımı ise helak edilen önceki kavimlerin yaşamış olduğu yerler bağlamında geçmektedir. Kelime, Kâf 50/36. ayette kavim adı verilmeden genel olarak zikredilmişken; Fecr sûresinin iki yerinde Âd (İrem), Semûd ve Firavun’un yurdu için kullanılmıştır (el-Fecr 89/6-11).

4. Medine

Medîne (المَدِينَة), ikamet etti manasına gelen ve pek kullanılmadığı için *ölü fiil* şeklinde isimlendirilen *mdn* (مدن) maddesinden *fe’île* (فَعِيلَة) vezninde bir kelime-dir. Cemisi *medâin* (مَدَائِن), *müdn* (مُدُن) ve *müdüin* (مُدُون) şeklinde gelmektedir.⁸⁰ *Medîne* kelimesinin مَلِك (hükmetti, malik oldu) manasına gelen دَانَ fiilinden *mefiletün* (مَفْعَلَةٌ) vezninde bir kelime olduğu da zikredilmektedir. Köleye *medünün* (مَدِينُون), cariyeye *medînetün* (مَدِينَةٌ) denilmesi de bu mana itibariyledir. Bu takdirde *medîne*, sultan tarafından malik olunan ve idare edilen yerin adıdır. Ancak *medîne* kelimesindeki *mim* (م) harfinin zaid olması durumunda *müdnün* (مُدُن) şeklinde cemisinin gelemeyeceği ile bu iştikak yaklaşımına itiraz edilmiştir. Öte yandan *medîne*ye gelen kişi için مَدَنَ الرَّجُلُ denilmesi de *mimin* aslî harf olduğunu göstermektedir.⁸¹ Yerleşim yerlerinin ortasına inşa edilen kalelerin de *medîne* olarak isimlendirildiği bilinmektedir. Buradan hareketle ortasında kale bulunan yerleşim yerleri *medîne* olarak anılmıştır. Herhangi bir *medîne*ye

79 Bu görüşler ile ilgili bk. Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meani'l-Kur'ân*, 3. Baskı (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1983), 1: 251; Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 103; Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 323; Râzî, *Mefâtiḥ*, 27: 30-31. İbn Atıyye harp ve diğer maksatlarla yaptıkları tüm seyahatlerin ayetin şümülüne girdiğini ifade etmektedir. Bk. İbn Atıyye, *Muharrer*, 1: 558.

80 Bk. Halil b. Aḥmed, “Mdn”, 4: 128; Cevherî, “Mdn”, 6: 2201; İbn Manzûr, “Mdn”, 46: 4160. *Medâin* (مَدَائِن) kelimesinde ortaya çıkan hemze, *medîne* kelimesindeki yâ (ي) harfinin aslî harf olmadığını göstermektedir. Söz gelimi me’îšet (مَعِيشَة) kelimesinin cemisi me’âyiş (مَعَايِش) şeklinde olup yâ harfi aslî harf olduğundan cemi halinde de korunmuştur. Bk. Ḥalil b. Aḥmed, “Mdn”, 4: 128.

81 Bu tartışma hakkında bk. Cevherî, “Mdn”, 6: 2201; Zemahşerî, “Dy”, 1: 306; İbn Manzûr, “Mdn”, 46: 4161. *Medîne* kelimesinin iştikâkına dair kanaatler için bk. Râzî, *Mefâtiḥ*, 14: 207-208; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 9: 44.

nispet edilen kişi *medenî* (مَدَنِي) yahut hicret yurdu Medîne-i Münevvere ile karıştırılmaması için *medîni* (مَدِينِي) şeklinde nisbelenir. Bir yerleşim birimi olarak *medînenin* on altı *beleden* müteşekkil bir yer olduğu da kaydedilmektedir.⁸² Ayrıca etrafındaki *karyelerin* merkezi haline gelmiş yerler de *medîne* olarak anılır.⁸³ Kelime Kur'an'da müfred (medîne) ve cemi (medâin) haliyle zikredilmekte olup tüm kullanımları harf-i tarif (ج) ile gelmektedir.⁸⁴

Medîne kelimesinin tüm cemi kullanımları (üç defa) ile beş müfred kullanımını Hz. Musa kıssası bağlamında zikredilmektedir. Bunlardan ilki sihirbazların iman etmeleri sonucu Firavun'un kavmine dediği “*Bu, hiç şüphesiz halkını oradan çıkarmak için medînede kurduğunuz bir tuzaktır.*” (el-A'râf 7/123) sözünde geçmektedir. Ayette zikredilen *medîne* ile bugün kuzey Afrika'da yer alan Mısır'ın hâkimiyetinde bulunan topraklar (ın bir kısmı) kastedilmektedir.⁸⁵ Aynı yeri işaret eden diğer üç *medîne* kullanımı ise Hz. Musa'nın Benî İsrail'i Firavun'dan istemesinden evvelki döneme ait olup hatâen bir Kıpti'yi öldürmesi bağlamında zikredilmektedir (el-Kasas 28/15, 18, 20). Bu üç *medîne* kullanımı ile kastedilen yerin Mısır, Menef (Menfîs) ve Aynü's-Şems olduğuna dair tefsirler bulunmaktadır.⁸⁶ Menfîs eski Mısır'ın alt (kuzey Mısır) ve üst (güney Mısır) kısımlarının birleştiği noktada yer almaktaydı. 3. hanedan firavunlarından Cûser zamanında başkent olan Menfîs Nil'in iki kola ayrıldığı mevkide bulunup bugünkü Kâhire civarına tekabül etmektedir. Hz. Musa dönemindeki firavun 2. Ramses zamanında da idare merkezi Menfîs idi. Bugün

82 Hâil b. Aḥmed, “Mdn”, 4: 128; Ezherî, “Mdn”, 14: 145; İbn Manzûr, “Mdn”, 46: 4161; Firûzâbâdî, “Mdn”, 1233; Ḥamevî, “Medînetü Yesrib”, 5: 82-83. Büyük beledlere de medîne ismi itlak edilmektedir. Bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 19: 129.

83 İbn Manzûr, “Emm”, 2: 137. Kelimenin İslâm coğrafya literatüründe de bu manada kullanıldığına dair bk. Pırlanta, “İslâm Coğrafyacılarının Eserlerinde Yerleşim Birimlerinin İsimlendirilmesi”, 157. Nüfusu fazla olan veya üç ya da daha fazla karyeden müteşekkil yapılara medîne denildiğine dair bir bilgi için bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 377. Ayrıca bk. Semîn el-Halebî, “Mdn”, 4: 79. Yâsîn 36/20. ayette zikredilen zâtın (Habîb-i Neccâr) şehrin öte ucundan koşup gelmesi medînelerin geniş sınırlara sahip olduğuna işaret etmektedir. Bk. Bikâî, *Nazm*, 16: 109.

84 Hz. Şuayb'in gönderildiği halk ve yere ad olan Medyen (مَدْيَن) kelimesinin مدن yahut مَدِين kökünden müştak olduğu zikredildiği gibi Arapça bir kelime olmadığı da zikredilmektedir. Bk. Ömer Faruk Harman, “Medyen”, 28: 346.

85 Bu görüş ile ilgili bk. Beğavî, *Meâlim*, 3: 266; Neseî, *Medârik*, 1: 595; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 9: 27.

86 Mâverdî, *Nüket*, 4: 241. Bu üç ayetteki medîne kullanımının Hz. Musa'nın hayatında nerelere tekabül ettiğine dair detaylı bilgi için bk. Beğavî, *Meâlim*, 6: 196; Râzî, *Mefâtiḥ*, 24: 233; Kurtubî, *el-Câmi'u li aḥkâmi'l-Kur'ân*, 16: 245. Mukâtil ise buranın Mısır'dan iki fersah ötedeki Hâbîn/Hânîn olduğunu söylemektedir. Bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 3: 339. Tefsirlerin Mukâtil'den aktardıkları bu yer Hânîn (حَانِين) ve Hâbîn (حَابِين) şeklinde iki farklı i'câm ile kaydedilmiştir. Bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 3: 339; Beğavî, *Meâlim*, 6: 196.

antik kent hüviyetinde bulunan Aynü’ş-Şems (Aynü Şems) ise zamanının gelişmiş büyük bir Mısır şehri olup Fustat ile arasında üç fersah mesafe bulunmaktaydı.⁸⁷

Hz. Musa bağlamındaki diğer *medine* kullanımının Hızır (a.s.) kıssasında geçtiği görülmektedir (el-Kehf 18/82). Ayette zikredilen *medine* kelimesiyle, aynı sûrenin 77. ayetindeki *karyenin* kastedildiği ifade edilmektedir.⁸⁸ Hz. Musa ile Hızır’ın uğradıkları bu *karyenin* Antakya, Eyle, Übülle, Ermeniye’de bulunan Ecruvân, Berka (Ebrika) veya bir Endülüs şehri olduğuna dair rivayetleri “Karye” başlığında zikretmiştik.⁸⁹ Kıssada aynı yer için kullanılan *karye* ve *medine* kelimelerinin müteradif olduğu, tefennün yapılarak farklı bağlamlarda bağlama münasip kelimenin kullanıldığı ifade edilmiştir. Şöyle ki; Hz. Musa ve Hızır’ı misafir etmekten kaçınan halkın bu tavırlarına cimrilik yani mal toplama ve biriktirme sevgisi sebep olmuştur. Dolayısıyla cimri bir halkın yaşadığı yer de toplama ve biriktirme manasını tazammun eden *karye* kelimesiyle ifade edilerek tahkir ve zemme yönelik pejoratif bir üslûp kullanılmıştır. Aynı yer, güven içerisinde yaşayan iki yetim ve sâlih ana-babaları bağlamında ise ıslaha yönelik faaliyetlerin yapıldığı güvenli bir ortamı tedai ettiren *medine* kelimesi ile anılmıştır.⁹⁰

Medîne kelimesinin cemi formlarından sadece *medâinin* (مَدَائِن) Kur’ân’da zikredildiği görülmektedir. Hz. Musa’nın Firavun’un karşısına çıkıp yılana dönüşen asa ve yed-i beyzâ mucizesini göstermesi üzerine, kabinesi Firavun’a Hz. Musa’yı alıkoyp *medinelere* (*medâin*) mahir sihirbazları toplamaları için adam göndermesini salık vermiştir (el-A’râf 7/111; eş-Şuarâ 26/36, 53). Sihirde maharet kazanmış ulemanın o gün üst Mısır denilen bölgede bulunması sebebiyle *medâin* kelimesiyle üst Mısır şehirlerinin kastedildiği ifade edilmektedir.⁹¹

87 Bu konuda bk. Hilal Görgün, “Mısır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 555; Hamevî, “Aynü Şems”, 4: 178-179.

88 Bu görüş ile ilgili bk. İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 5: 181; Râzî, *Mefâtîh*, 21: 163. Kurtubî medinenin karye olarak isimlendirilebileceğine Hz. Peygamber’in *أَمْثَلُ بَعْزِيَّةٍ تَأْكُلُ الْعُرَى يَقُولُونَ يَتْرَبُ وَهِيَ الْمَدِينَةُ* ‘Ahalisi diğer karyelerin ahalisini yenecek bir karyeye hicret etmekle emrolundum. Oraya Yesrib diyorlar. Hâlbuki o Medîne’dir.’ şeklindeki hadis-i şerifini delil getirmektedir. Bk. Kurtubî, *el-Câmi’u li aḥkâmi’l-Kur’ân*, 13: 354-355.

89 Ayetteki karye kelimesiyle zikri geçen yerlerin kastedildiğine dair rivayetler için bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 597; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 15: 347; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 7: 2379; Mâverdî, *Nüket*, 3: 330; Beğavî, *Meâlim*, 5: 192; Râzî, *Mefâtîh*, 21: 157.

90 Bu görüş ile ilgili bk. Râzî, *Mefâtîh*, 15: 39; Ebussuud, *İrşâd*, 3: 544; Şirbînî, *Sirâc*, 2: 398; Bikâî, *Nazm*, 12: 113-114, 122; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 13: 40.

91 Bu görüş ile ilgili bk. Beğavî, *Meâlim*, 3: 263; Râzî, *Mefâtîh*, 14: 208; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 9: 44. O dönemde Mısır’da 1.000 medine, 12.000 karye olduğu aktarılmaktadır. Beğavî, *Meâlim*, 6: 114. Ayrıca Ariş, Feyyum, İskenderiyye ve aşağı Mısır’dan da sihirbazların geldiği bilinmektedir. Kurtubî, *el-Câmi’u li aḥkâmi’l-Kur’ân*, 9: 295. Mısır medinelerinin bugün hangi şehirlere teka-bül ettiği için bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 19: 129-130. Mısırlılar ülkelerini aşağı ve yukarı olmak

Medine kelimesinin Mısır için kullanıldığı diğer yer Yusuf kıssasındadır. Kelime, Aziz'in karısının Hz. Yusuf'a sarkıntılık ettiğine dair haberin şehirde yayılması bağlamında zikredilmektedir: “*Medînedeki bazı kadınlar dediler ki: Aziz'in karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş!*” (Yûsuf 12/30) Buradaki *medinenin* Mısır, Ayn-ı Şems yahut Aziz'in sarayının bulunduğu alt Mısır'ın başkenti Menfis olduğu zikredilmektedir. Hz. Yusuf döneminde Mısır, bir görüşe göre Akdeniz kıyısındaki İskenderiye'den Mısır'ın güneyinde kalan Asuvan'a kadar uzanmaktaydı. Başka bir görüşe göre ise üst Mısır olarak bilinen güney Mısır o dönemde Hz. Yusuf'un yaşadığı ve bakanlık yaptığı Hiksos topraklarına dâhil olmayıp firavunlara ait zayıf bir devletin hâkimiyetindeydi.⁹²

Kelimenin diğer kullanımı ise önceki adı Yesrib olan hicret yurdu içindir. *Medîne-i Münevveré*'yi işaret eden tüm *medîne* kullanımlarının *medenî* surelerde yer aldığı ve münafıklar bağlamında zikredildiği görülmektedir (et-Tevbe 9/101, 120; el-Ahzâb 33/60; el-Münâfikûn 63/8). Hicret ile birlikte *Medîne* (Yesrib) bir devlet merkezi haline getirilmiş ve orada yaşayan tüm unsurların katılımıyla *Medîne Vesikası* imzalanmıştır. Hz. Peygamber'in nüfus sayımı sonuçları dikkate alındığında toplam nüfusun 10.000'i geçkin olduğu tahmin edilmektedir. Ekonomi daha çok tarıma dayalı olup Medinelilere yetecek kadar bir ürünün yetiştirildiği bilinmektedir. Silah yapımı ve kuyumculukla uğraşan Kaynukalılar'ın dışındaki kabileler tarım ve hayvancılıkla iştigal etmekteydi. Hz. Peygamber şehirde idare, savunma, ekonomi ve pazara yönelik bazı tedbirler aldı. Yeri Hz. Peygamber tarafından tespit edilen çarşı, kamu malı sayıldığından kısmen yahut muvakkaten de olsa temlik ve te'cir edilemezdi. Şehir mescid merkezli olarak genişletildi. Yeni mahalleler kurulurken bazı banliyöler şehir merkezine dâhil oldu. Bir meclis ve karargâh mesabesindeki Mescid-i Nebevî'nin yanında *suffe* denilen bir eğitim kurumu da şehre kazandırılan müesseselerdendi. Şehirde çoğu yahudilere ait olan üç

üzere iki kısma ayırmışlardı. Aşağı Mısır ile yukarı Mısır bir zamanlar iki ayrı ülke iken Tinis Kralı Menes zamanında birleştirilmiştir. O dönemde idare merkezi Akdeniz kıyısındaki Tinis'teydi. Ancak 3. hanedan firavunlarından Cüser idare merkezini iki ülke sınırında yer alan ve bugünkü başkent Kâhire yakınlarına düşen Menfis'e taşımıştır. Hz. Mûsa dönemindeki firavun 2. Ramses zamanında idare merkezi Menfis'te bulunmakta ve ülke toprakları İskenderiye'den Asuvan'a ulaşmaktaydı. Daha sonraları Teb ile Akhetaton başkent olmuş ve nihayetinde başkent Büyük İskender'in Mısır'ı fethinden sonra yaptırdığı İskenderiye'ye taşınmıştır. Bk. Judson Knight, *Ancient Civilizations: Almanac*, Editör: Stacy A. McConnell ve Lawrence W. Baker (Amerika Birleşik Devletleri, UXL-Gale Group, 2000), 1: 6, 34; Yusuf Ahmed Ali Ebû Rîde, *Alâmü'l-mekân fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Yüksek Lisans Tezi, Câmiatü Halîl, 2007/2008), 36-37; Hilal Görgün, “Mısır”, 29: 555. Hz. Musa döneminden oldukça sonraya ait olan ve yukarı Mısır'da 957, aşağı Mısır'da ise 1.439 karye bulunduğu dair bir bilgi Mısır'daki yerleşim hakkında fikir verebilir. Hamevî kendi döneminde bu karyelerin çoğunun harap halde bulunduğunu da eklemektedir. Bk. Hamevî, “Mısır”, 5: 139.

92 Mâverdi, *Nüket*, 3: 30; İbn Âşûr, *Tahrîr*, 12: 259-260; Ebû Rîde, *Alâmü'l-Mekân*, 36.

katlı taş yapılar bulunmaktaydı. Şehrin etrafında sur bulunmuyor, güney ve doğu taraflarında evleri çevreleyen sık hurma ve meyve ağaçları bir nevi sur görevini görüyordu. Şehrin tamamını içine alan surun ancak üç asır sonra yapıldığı bilinmektedir.⁹³

Hz. Lut (el-Hicr 15/67) ve Salih'in kavimlerinin yaşadığı yere de *medine* ismi itlak edilmiştir (en-Neml 27/48). Hz. Lut kıssası bağlamında zikredilen *medineden* maksat Lut kavmini teşekkül ettiren *karyelerdir*.⁹⁴ Benzer şekilde Semud kavminin yaşadığı yerden de *medine* olarak bahsedilmektedir. Zikri geçen ayetin sarih ifadesiyle bu *medinede* 9 kabile bulunmaktadır. Bu ayetlerden Hz. Lut ve Salih'in kavimlerinin, dolayısıyla onların yaşadıkları *medinelerin* çok unsurlu bir yapıyı haiz olduğu anlaşılmaktadır.

Ashab-ı kehf kıssasında da uykudan uyanan gençlerin, aralarından birini yiyecek alması için göndermek istedikleri yerin *medine* şeklinde zikredildiği görülmektedir (el-Kehf 18/19). Bu *medine* ile Efesus'un kastedildiği zikredilmektedir.⁹⁵ Ancak İbn Âşûr, Efesus'un Yunan beldelerinden olması sebebiyle bunu uzak görmekte ve ayetteki *medine* ile kastedilen yerin Tarsus'un körfez beldelerinden Ebsüs (أبسس) olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁶

Medine kelimesinin son kullanımını ise Yasin suresinde ismi tasrih edilmeden 'racül' şeklinde zikredilen Habib-i Neccar bağlamındadır. Gönderilen elçilere uymalarını kavmine tavsiye etmek için Habîb'in öte ucundan koşup geldiği yer de *medine* şeklinde isimlendirilmektedir (Yasin, 20). Habîb'in şehrin öte ucundan koşup gelmesi, evinin şehrin en uzak kapısında bulunması ile açıklanmaktadır.⁹⁷ Müfessirler ayette geçen *medine* kelimesi ile 13. ayetteki *karye* kelimesinin aynı yeri ifade ettiğini, *karye* ile de Şam şehirlerinden Antakya'nın kastedildiğini kaydetmektedirler.⁹⁸

93 Hamevî, "Medînetü Yesrib", 5: 86; Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", 28: 307-310; Frants Buhl, "Medine", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955), 7: 460, 467.

94 Dâmegânî, *Vücûh*, 432.

95 Bu görüş ile ilgili bk. Beğavî, *Meâlim*, 5: 160; Râzî, *Mefâtîh*, 21: 104; Kurtubî, *el-Câmi'u li aḥkâmi'l-Kur'ân*, 13: 236, Hâzîn, *Lübâb*, 3: 160.

96 İşbu yer Halep, Antakya ve Ermeniye arasında bulunmaktaydı. Bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 15: 261. Hamevi Ebsüs'ün Anadolu Selçuklularının hâkimiyeti altında bulunan Ebülüsteyn yakınlarında olduğunu kaydetmektedir. Bk. Hamevî, "Ebsüs", 1: 73, 75.

97 Kurtubî, *el-Câmi'u li aḥkâmi'l-Kur'ân*, 17: 429. Medinelerin etraf kısımlarında kendi elinin emeği ile geçinen saf tabiatlı ahalinin rasullere ittiba, medine merkezlerinde makam ve mevkilerini kaybetmekten endişe eden yöneticiler ile onlara tabi olan tebaadan daha önce olmuştur. Habib-i Neccâr'ın medinenin öte ucundan gelmesi bu şekilde yorumlanabilir. Bk. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 22: 365. Medinenin uç kısımlarının taşraya yakınlığı sebebiyle İbn Haldun'un hadarî-bedevî tabiatına dair mülahazalarından da bu bağlamda istifade edilebilir. Bk. Abdurrahman b. Haldun, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, nşr. Halil Şehade (Beirut: Daru'l-Fikr, 2001), 1: 153-154.

98 Bu konuda bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 3: 575; Mâverdî, *Nüket*, 5: 10; Beğavî, *Meâlim*, 7: 10; İbn Atiyye, *Muharrer*, 4: 449; Râzî, *Mefâtîh*, 26: 51, 55.

5. Mısr

Mısr/المِصْرُ (cem': *emsâr*/الأَمْصَار) kelimesinin kökü olan *msr* (مصر); işaret, orta ve başparmağın uçlarıyla ya da sadece işaret ve başparmakla süttten kesile yazan deve, koyun, inek yahut keçiden azar azar süt sağmak anlamına gelmektedir. Nitekim sütü azar azar çıktığı için iki ya da üç parmakla sağılan deveye نَاقَةٌ مِصْرٌ denilmektedir. Kökün bu manasından hareketle *temassur* (التَّمَصُّر) herhangi bir şeyin azlığını ifade etmek için kullanılmaktadır.⁹⁹ *Mısr* kelimesinin ise iki şey yahut iki mıntıka arasındaki engel, sınır anlamlarına geldiği ifade edilmektedir. Söz gelimi اشترى فلان الدار مِصْرُهَا cümlesi "Filan kişi evi hudûduyla satın aldı" demektir. Bir yeri *mısr* haline getirmek *massara* (مَصَّرَ) fiili ile ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Mısr kelimesinin kat' ve fasl manaları dikkate alınarak, bayındırlığı sebebiyle diğer bölgelerden ayrılan mamur beldelere *mısr* denildiği de zikredilmektedir.¹⁰¹ Hz. Yusuf ve Musa'nın yaşadığı ülkenin *mısr* şeklindeki tesmiyesinin buna istinad ettiği söylenebilir. İsimlendirmenin Mısır'ın, doğu ile batı yahut Kızıldeniz ile Akdeniz arasını ayırması sebebiyle olduğu da aktarılmaktadır.¹⁰² Öte yandan İsrailoğulları'nın sebze, bakliyat nevinden istedikleri şeyi bulabilecekleri yerin Kur'an'da *mısr* şeklinde zikredilmesinden hareketle bir yerleşim birimi olarak *mısr*ın insanların dünyaya müteallik bilumum ihtiyaçlarını karşılayan memleketlere denildiği ifade edilmektedir. Benzer şekilde tesmiyenin -kök manasından hareketle-, suyuyla nebatıyla tıpkı süt veren sağmal bir hayvan gibi sakinlerini doyurup kimseye muhtaç etmemesi sebebiyle olduğu da ifade edilmiştir.¹⁰³

Hz. Yusuf (Yûsuf 12/21, 99) ile Hz. Musa (Yûnus 10/87, ez-Zuhruf 43/51) kıssaları bağlamında zikredilen 4 *mısr* kelimesinin de gayr-ı munsarif olduğu ve mekkî surelerde yer aldığı görülmektedir. Kelimenin Kur'an'daki 5 kullanımından sonuncusu olan ve medenî surelerden el-Bakara 2/61. ayette zikredilen şekilde ise tenvîn aldığı görülmektedir (أَهْرَبُوا مِصْرًا). Ekser kurrâ Bakara

99 Halil b. Aḥmed, "Msr", 4: 145-146; Firûzâbâdî, "Msr", 475; İbn Manzûr, "Msr", 47: 4214-4215.

100 Ezherî, "Msr", 12: 183-184; İbn Fâris, "Msr", 5: 330; Cevherî, "Msr", 2: 817; Firûzâbâdî, "Msr", 475; Râgıb, "Msr", 2: 606; Semîn el-Halebî, "Msr", 4: 95; Halil b. Aḥmed, "Msr", 4: 145-146; İbn Manzûr, "Msr", 47: 4215.

101 Bu konuda bk. Mâverdî, *Nüket*, 1: 129. Âlûsî *mısr* kelimesini oldukça büyük belde şeklinde açıklamaktadır. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 1: 275.

102 Ebû Rîde, *Alâmü'l-Mekân*, 35.

103 Bu görüş ile ilgili bk. Ebû Rîde, *Alâmü'l-Mekân*, 35, 39.

ayetini *مِصْرًا* şeklinde tenvin ile okumuştur.¹⁰⁴ Bu takdirde ayetteki *mısr* kelimesi, *mısr* olarak isimlendirilebilecek herhangi bir yeri karşılamaktadır.¹⁰⁵ Katâde, Süddî (ö. 127/745) ve Mücâhid (ö. 103/721) İsrailoğulları'nın menn ve selvâ yerine istedikleri sebze ve bakliyatın şehirlerde bulunabileceği, bu sebeple de ayetteki *mısr* ile herhangi bir şehrin kastedildiği kanaatindedirler. Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) de Mısır ülkesinin kastedilmiş olması durumunda ayetteki *mısr* kelimesinin tenvîn almayacağını ifade etmektedir.¹⁰⁶ Benzer şekilde Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923); Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652) ve Übey b. Kâ'b'ın (ö. 33/654) *mısr* kelimesini Firavun'un şehrini işaret ediyor şekilde gayr-i munsarif olarak tenvînsiz okumalarının, hatt-ı mushafta kelimenin elif ile yazılmış olması açısından münasip olmadığı kanaatindedir. Ayrıca Benî İsrail'in çıkmış oldukları Mısır'a tekrar döndüklerine dair bir haber de bulunmamaktadır.¹⁰⁷ Buna göre ayetteki *mısr*, Beytülmakdis ile Kinnesrîn/Kinnisrîn (Halep'ten Humus cihetine bir konaklık mesafede bulunan şehir) arasında bulunan beldelerden birini yahut el-Mâide 5/21. ayette girmeleri emredilen mukaddes toprakları ifade etmektedir.¹⁰⁸

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen yerleşim birimleri, yer aldıkları bağlamlarla muhtelif manalara gelmektedir. Buradan hareketle söz konusu birimlerin müteradif kelimeler olmadıkları söylenebilir. *Karye* kelimesi, cem olmak şeklindeki kök manasını muhafaza ederek insanların yerleşik hayat sürmek amacıyla bir araya gelip cemiyet halinde yaşadığı tüm yerler için kullanılmaktadır. Karyelerin yüzölçümü, nüfus, bayındırlık ve kalkınmışlık bakımından bir standarda sahip olduğunu söylemek zordur. Ancak bugünkü kullanımının aksine *karye* Kur'ân'da hassaten büyük yerleşimler için kullanılmakta olup *ülke* ve/veya onun hükmî şahsiyeti olan *devlet* tabirine yakın bir mana ifade

104 Bazı kurrâ ise kelimeyi (*مِصْرًا*) şeklinde okuyarak *أَدْلُوْا مِصْرَ* (Yûsuf 12/99) ayetindeki gibi Firavun ve Hz. Yusuf'un yaşadığı ülkeyi kastetmişlerdir. Bu durumda kelime gayr-ı munsarif addedilmiştir. Bk. Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 1: 144; Mâverdî, *Nüket*, 1: 129; Beğavî, *Meâlim*, 1: 101.

105 *Mısr* kelimesinin tenvînli okunması halinde Benî İsrail'in çıkarılmış olduğu Mısır ülkesinin anlaşılabilmesine dair tefsirler de bulunmaktadır. Nitekim Zemahşerî *mısr* kelimesine benzeyen ve orta harfleri sükunlu olan *نُوحًا* ve *نُوطًا* kelimelerinin tenvîn aldığı gibi *mısr* kelimesinin de Firavun'un ülkesi Mısır'ı kastetmekle birlikte tenvîn alabileceğine dair bir kanaat serdetmektedir. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 275-276. Ayrıca bk. Râzî, *Mefâtih*, 3: 108-109. Bu kanaatin Ferrâ'ya istinad ettiği anlaşılmaktadır. Bk. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 1: 42-43.

106 Bu tartışma hakkında bk. Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 1: 144; Mâverdî, *Nüket*, 1: 129; Beğavî, *Meâlim*, 1: 101; Halil b. Ahmed, "Msr", 4: 145-146.

107 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2: 23-25. İbn Kesîr de ayette zikredilen *mısr* ile herhangi bir şehrin kastedildiği kanaatindedir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 281-282.

108 Bu konuda bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 275; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2: 23; Hamevî, "Kinnesrîn", 4: 404.

etmektedir. Hz. Peygamber dönemi Mekke ve Taif'i ile Hz. Musa dönemi Kudüs'ü site/şehir devleti mesabesindeki karyelerden iken, Hz. Yusuf dönemi Mısır'ı gelişmiş büyük karyelerdendir. Kur'an'da nebilerin karyelere değil karye merkezlerine gönderildiğine vurgu yapılmaktadır. Bunun sebebi, merkezin yönetici ve ileri gelenlerin ikametgâhı olması sebebiyle *periferi (taşra)* üzerindeki yönlendiriciliği ile insan hareketliliğinin merkezdeki kesafetinden mütevellit herhangi bir haberin karye sathına yayılmasındaki tesiridir. Kur'an'da zikredilen karyeler bir arada yaşamayı mümkün kılan idari bir yapılanmaya da büyüklükleri nispetinde sahiptir. Birbirine yakın karyelerden merkezi konumda bulunanının, etraf karye halklarının ürünlerini pazarlamasına ev sahipliği yaptığı görülebilmektedir. Mal ve hizmet sirkülasyonuna dair bir yoğunluğun söz konusu olduğu bu karye Kur'an'da *ümmülkurâ* (ana/merkez karye) şeklinde zikredilmektedir.

Kur'an'da *dâr* yahut cemisi olan *diyâr* kelimeleri; tabii (dağlar, tepeler, ormanlar, korular, nehirler, göller), suni (surlar, bahçeler, hendekler, duvarlar) yahut muhayyel sınırlarla dairelenmiş/çevrelenmiş yerleşim yerleri için kullanılır. Bu kullanımı Türkçemizde *yurt* kelimesinin karşıladığı söylenebilir. Kelimenin Kur'an'da yerleşme ve çıkarılma/sürülme bağlamlarında kullanılması, *dâr* yahut *diyâr*ın yerleşilerek yurt edinilen bir yer olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan *diyâr* bir kavmin yerleşik hayat sürdürdüğü evler, binalar, mahalleler, köyler, kasabalar, yollar, arsalar, tarlalar ve sair tüm müstemilatı bütünüyle ifade eden bir kullanımdır. Kelimenin bir yerleşim yerini ifade etmek için daha çok *diyâr* şeklinde cemi haliyle kullanılması, başta meskenler olmak üzere mezkûr yerlerin her birinin *dâr* olarak isimlendirilmesi sebebiyledir.

Yerleşime mahal olsun olmasın, mamur bulunsun bulunmasın sınırları belli yerlere *beled* veya *belde* denilmektedir. Kur'an'da *beled* yahut beldenin kullanıldığı yerleşim yerleri incelendiğinde buraların ürünlerin pazarlanmasına konu olan, insanın ihtiyaç duyacağı gıda ve eşyanın bulunduğu yahut tedarik edildiği gelişmiş merkezi yerler olduğu görülür. Bu da *beled* kelimesinin, karyelerin merkezi haline gelen *ümmülkurâya* yakın bir anlamı olmasını akla getirmektedir. *Beled* ve *belde* kelimelerinin daha çok *ümmülkurâ* vasıflı Mekke için kullanılması da bunu teyid etmektedir. Öte yandan *beled* ve *belde* kelimeleri Kur'an'da, yerleşimin olmadığı, ziraata elverişli yahut elverişsiz bilumum yerler için de kullanılmaktadır. *Beled* kelimesi Kur'an'da ziraate konu olduğunda *meyyit*, *tayyib*, *habîs*; yerleşime konu olduğunda ise *emîn*, *haram* ve *tayyib* kelimeleriyle tavsif olunmaktadır.

Medine, sözlük manası açısından ikamete mahal olan yer demektir. Kur'an'da *medine*, aralarında siyasi, içtimai, iktisadi veya hukuki bir birlikliğin söz konusu olduğu *karyeler*den müteşekkil yapı için kullanılır. Söz gelimi Yesrib'in *medine* olarak isimlendirilmesi, orayı teşekkül ettiren karyeler ara-

sında hicretle birlikte idari bir birlikteliğin sağlanması sebebiyledir. Bu bakımdan medinelerin çeşitli unsurlara ev sahipliği yaptığı söylenebilir. Hz. Salih'in gönderildiği kavmin yaşadığı medinede dokuz kabilenin bulunması ve Hz. Lut'un kavminin yedi ayrı karyeden müteşekkil olması, medinenin bu çok unsurlu yapısını göstermektedir. Yine medine olarak anılan Hz. Musa dönemi Mısır'ı da çok uluslu bir yapı arz etmekteydi. Firavun'un halkını hiziplere böldüğü ve Hz. Musa'nın müdahale ettiği kavganın bir Kıpti ile İsraili arasında meydana geldiği bilinmektedir. Kur'ân'da *aksa'l-medine* tabirinin kullanılması *medinenin merkez ve taşra* şeklinde teşkilatlandığını göstermektedir. *Medinenin merkezini merkez karye, etrafını ise taşra karyeleri* oluşturmaktadır. Kur'ân'da *medine* olarak isimlendirilen yerlerden başka bağlamlarda *karye* olarak bahsedilmesi, *medinenin karyelerden müteşekkil bir yapının adı* olması sebebiyledir. Bu bakımdan bir yer hakiki yapısı itibariyle *karye*, üst yapısı itibariyle de *medine* olarak anılabilir. Hızır ve ashabülkarye kıssalarında aynı yer için *karye* ve *medine* kelimesinin kullanılması bu itibardır. *Medinenin merkez karyesinin medine* şeklinde zikredilmesi ise medineyi medine yapan teşkilatın sürekliliğini sağlayan kişi ve kurumların bulunduğu yer olması hasebiyledir. Öte yandan *medineler* arasında da idari bir birliktelik söz konusu olabilir. Kur'ân'da böyle bir yapının tek örneği Hz. Musa dönemindeki Mısır'dır. Firavun ve avenesinin bulunduğu yer *medine* olarak anıldığı gibi Hz. Musa'nın karşısına çıkarılacak sihirbazların toplandığı yerler de *medine* olarak anılmıştır.

Bir yerleşim biriminin *mısr* olarak isimlendirilmesi, oranın gelişmişlik ve kalkınmışlık seviyesi bakımından sair yerlerden tefrik edilmesi sebebiyledir. Bu tarif kelime kökünün inkıta manasından hareketledir. Öte yandan kelime, süt sağmakla ilgili bir manayı da haizdir. Sütün hem susuzluğu giderici hem de besleyici yapısı dikkate alındığında, *mısr* kelimesinin ihtiyaç duyulan türlü türlü yiyeceklerin bulunduğu ve kendine yeten bir üretime sahip olan yerleşimlere itlak edildiği söylenebilir. İsrailoğulları'nın istediği sebze ve bakliyatı bulabilecekleri yerden *mısr* olarak bahsedilmesinin yanı sıra Hz. Yusuf döneminde etraf beldelere gıda tedarik edebilecek derecede ürün bolluğuna, Hz. Musa döneminde ise bundan daha öte bir refaha mekân olan ülke için *mısr* kelimesinin kullanılması da bu tanıma doğrulamaktadır.

Sözün özü Kur'ân'da zikredilen tüm yerleşim birimleri, bağlamları itibariyle bir yerleşimi çeşitli açılardan tavsif etmektedir. Buna göre *karye*, cemiyet halinde yerleşik bir hayat süren insan unsuruna; *diyar*, meskenler başta olmak üzere bilimum yapıları; *beled*, üstü ve altındaki tüm zenginlikleriyle mâlik olunan toprak parçasına; *medine*, birden fazla yerleşim yeri arasındaki birlikteliğin oluşturduğu yapıya; *mısr* ise yerleşim yerinin kendine yeterli ürüne sahip olması ile etraf yerleşimlerden ayrılmasına vurgu yapmaktadır. Kur'ân'da yerleşim yerleri için kullanılan birim adlarının, o yerin gelişmişlik

seviyesine işaret etmemesinden hareketle Kur'an'ın insanlığın hedefine herhangi bir yerleşim birimi şeklini koymadığı söylenebilir. Nitekim Kur'an yer yüzünün şirk, zulüm ve fesattan uzak kalınarak tesis edilen yerleşim yerleri ile imar edilebileceğini ifade etmekte, aksi halde gelişmişlik seviyesi ne kadar yüksek olursa olsun yakın veya uzak vadede yok olmakla yüz yüze gelineceğini birçok kavim üzerinden örneklemektedir.

Kaynakça

- Abdulkâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001.
- Akpınar, Ali. *Kur'an Coğrafyası -Kur'an'da Yer Adları-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2002.
- Akyüz, Vecdi. *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- Âlûsî, Mahmud el-Bağdâdî. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-sebi'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Avcı, Casim. "Kurayza (Benî Kurayza)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 431-432. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Azizova, Elnure. "Vâdilkurâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 421-423. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bahadır, Gürhan. "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habib-i Neccar". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013): 207-214.
- Begavî, Hüseyin b. Mesud. *Tefsîru'l-Begavî (Meâlimu't-tenzîl)*. Nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr. 8. Cilt. Riyad, Dâru Tîbe, 1409/1989.
- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Nşr. Muhammed Abdurrahman. 5. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Bikâî, İbrahim b. Ömer. *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.
- Bilge, Mustafa L. "Akabe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Bilge, Mustafa L. "Halil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 305-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bozkurt, Nebi - Küçüktaşçı, Mustafa Sabri. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bozkurt, Nebi - Küçüktaşçı, Mustafa Sabri. "Mekke". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 555-562. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sağîh*. Nşr. Muhibbüddîn el-Hatîb. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400/1980.
- Buhl, Frants. "Medine". *İslâm Ansiklopedisi*. 7: 459-471. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955.
- Buhl, Frants. "Medyen Şuayb". *İslâm Ansiklopedisi*. 7: 473-474. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*. Nşr. Halil Eser. 10 Cilt. İstanbul: Mektebetü Eser, 1389/1969.
- Cevad Ali. *el-Mufaşşal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. b.y.: Câmîatü Bağdât, 1993.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sihâhu'l-arabiyye*. 4. Baskı. Nşr. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.

- Çağatay, Neşet. *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Çalışkan, Muhammed Selman. "Kur'ân'da Tayyib Kelimesi ve Gıdanın Tayyib Vasfı". *Disiplinler Arası Yaklaşımla Helâl Ürün ve Hizmetler-2*. ed. Naim Deniz Ayaz - Adem Yıldırım - Ayten Erol - Fatma Zeynep Belen. 35-67. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Çimen, Abdullah Emin. "Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?". *Usûl: İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2005): 39-71.
- Dâmegânî, Hüseyin b. Muḥammed. *el-Vüçûh ve'n-nezâir li elfâzı Kitâbillâhi'l-Azîz*. Nşr. Arabî Abdülhamîd Ali. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Ebû Hayyân, Muḥammed b. Yusuf el-Endelûsî. *Tefsîru'l-bahri'l-muḥît*. Nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Rîde, Yusuf Ahmed Ali. *Alâmü'l-mekân fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Yüksek Lisans Tezi, Câmiatü Halîl, 2007/2008.
- Ebussuûd b. Muḥammed el-İmâdî. *Tefsîru Ebi's-Suûd (İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm)*. Nşr. Abdülkadir Ahmed Ata. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyadî'l-Hadîse, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muḥammed b. Aḥmed. *Tehzîbu'l-luğa*. 15 Cilt. b.y.: ed-Dâru'l-Misriyye, ts.
- Ferrâ, Yahya b. Ziyâd. *Meani'l-Kur'ân*. 3. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1983.
- Firûzâbâdî, Muḥammed b. Yakub. *el-Kâmûsu'l-muḥît*. 8. Baskı. Nşr. Muḥammed Naîm el-Araksûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Görgün, Hilal. "Mısır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 555-557. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-Ayn*. Nşr. Abdülhamid Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Ḥamevî, Yakût b. Abdillâh. *Mucemu'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Hamidullah, Muhammed. *H. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*. 2. Baskı. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1972.
- Hamidullah, Muhammed. "El-İlâf veya İslâmdan Önce Mekke'nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri". Trc. İsmail Cerrahoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1961): 213-221.
- Hamidullah, Muhammed. "Hayber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hamidullah, Muhammed. "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri". Trc. Abdullah Aydın. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980): 327-342.
- Harman, Ömer Faruk. "Firavun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 118-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Harman, Ömer Faruk. "İrem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 443. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. "Kudüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Harman, Ömer Faruk. "Medyen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 346-348. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Harman, Ömer Faruk. "Nuh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Hâzin, Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Tefsîru'l-Hâzin (Lübâbu't-te'vîl fi meâni't-tenzîl)*. Nşr. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Abdülhak b. Gâlib el-Endelûsi. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Düreyd, Muhammed b. Hasan. *Kitâbu Cemhereti'l-luğa*. Nşr. Remzi Münir Balebekî. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebû Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Fâris, Ahmed. *Mucemu mekâyîsi'l-luğa*. Nşr. Abdüsselam Muhammed Harun. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Habîb, Muhammed b. Habîb. *el-Muhabber*. Nşr. Ilse Lichtenstadter. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Haldun. *Mukaddimetü İbn Haldûn*. Nşr. Halil Şehade. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2001.
- İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tîbe, 1999.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 55 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali. *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsîr*. 9 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- İbnü'l-Esîr, el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*. Nşr. Ali b. Hasan el-Halebî. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421/2000.
- Knight, Judson. *Ancient Civilizations: Almanac*. Editör: Stacy A. McConnell ve Lawrence W. Baker. Amerika Birleşik Devletleri: UXL (Gale Group), 2000.
- Kurtubî, Muhammed b. Aşmed. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyini limâ tedam-menehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*. Nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Tâif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 443-446. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Nşr. Abdülmaksud b. Abdürrahim. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâgî*. 30 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1946.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2002.
- Musil, Alois. "Eyle". *İslâm Ansiklopedisi*. 4: 420-421. İstanbul: Maarif Basımevi, 1948.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed. *Tefsîru'n-Nesefî (Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl)*. Nşr. Yusuf Ali Büdeyvi. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nisabûrî, Ebû Abdillâh el-Hâkim. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1997.

- Özkuyumcu, Nadir. "Nadîr (Benî Nadîr)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Pırlanta, İsmail. "İslam Coğrafyacılarının Eserlerinde Yerleşim Birimlerinin İsimlendirilmesi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Bahar 2011): 155-165.
- Râcih, Muhammed Küreyyim. *el-Kırââtü'l-aşru'l-mütevâtire min tarîkayi's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*. Medîne: Dâru'l-Muhâcir, 1992.
- Râgıb İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. b.y.: Mek-tebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.
- Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sahillioğlu, Halil. "Antakya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 228-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf. *Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. Nşr. Muham-med Bâsil Uyûn es-Sûd. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr el-câmiu beyne fenneyi'r-rivayeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsir*. Nşr. Abdurrahman Umeyre. 5 Cilt. b.y.: Dâru'l-Vefâ, ts.
- Şirbînî, el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr*. 4 Cilt. Bûlâk: el-Matbaatü Bûlâk, 1285/1868.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, ts.
- Ümit, Mehmet. "Şuayb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 222-223. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed. *Esbâbu'n-nüzûl*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Şura Yayınları, 1993.
- Yiğit, İsmail. "Sebe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 241-243. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Zeccâc, İbrâhim b. es-Seri. *Meâni'l-Kur'ân*. Nşr. Abdülcélil Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vü-cûhi't-te'vîl*. Nşr. Adil Ahmed Abdülmevcud. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. Nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

Settlement Units in the Qur'an

(Extended Abstract)

Some names for the places where ancient civilizations lived in, such as *qarya*, *diyār*, *balad*, *madīna* and *mişr*, are used in the Qur'an. Using of these names in different contexts for many nations shows that they are not names for particular settlements. For example; Hijr is the settlement of prophet Şalih's people. However, the word *qarya*, which is used for the places where the people of Lūt, 'Ād and Thamūd lived, indicates a settlement unit. The sources mention that the settlement units mentioned in the Qur'an (*qarya*, *diyār*, *balad*, *madīna*, *mişr*) are synonymous. However, when the context is taken into consideration, it is seen that the different unit names used for the settlement of a nation characterize that settlement from different angles. Similarly, some settlement unit names are used in specific contexts in the Qur'an. For example; "Never did We destroy a *qarya*..." (al-Shu'arā' 26/208), "Whenever we sent a prophet to a *qarya*..." (al-A'rāf 7/94), "How many a *qarya* which rebelled against the commandment of its Lord..." (al-Talāq 65/8) verses are expressed by the word *qarya*. Similarly, the places where the destroyed people fall to the ground in prostration are also expressed by the word *diyār* only.

In the Qur'an, the word *qarya* is used for all places where people come together and live cooperatively. The *qarya* is used especially for large settlements in the Qur'an and it has a meaning similar to the word country or state. In the Qur'an, the words *dār* and *diyār* (plural of *dār*) are used for settlements surrounded by natural (mountains, hills, forests, groves, rivers, lakes), artificial (fortifications, gardens, trenches, walls) and imaginary borders. In this respect, the *diyār* is a word that expresses houses, buildings, neighborhoods, villages, towns, roads, plots, fields and so on. Settlement names in the Qur'an, such as *balad* or *balda*, are developed as central places where food and goods are marketed. On the other hand, in the Qur'an, these two words are used for agricultural areas where have no settlement. The word *balad* is qualified by the words *mayyit*, *ṭayyib*, *khabiṭh* when it is used as an agricultural field in the Qur'an. When it is used for a settlement area, it is qualified by the words *amīn*, *ḥaram* and *ṭayyib*. The word *madīna* means the place of residence. In the Qur'an, the word *madīna* is used for the settlements formed by the *qaryas* with a political, social, economic or legal partnership. For example, the naming of Yathrib as *Madīna* is due to the establishment of an administrative union with the Hijrah among the *qaryas* of Yathrib. In this respect, it can be said that the *madīnas* house various elements. The use of the word *madīna* for the settlement of the Lūt, Şalih and Moses tribes, which have a multi-element structure,

confirms this. The use of the term *aqṣā al-madīna* in the Qurʾān indicates that the *madīna* is organized in a central and a provincial form. Some settlement names mentioned in the Qurʾān as *madīna* are used as *qarya* in other contexts. The reason for this is the fact that the *madīna* is composed of *qaryas*. In this respect, a settlement can be referred to as a *qarya* by its original structure and as a *madīna* by its legal structure. This is why the word *qarya* and *madīna* are used for the same place in the stories of *Ashab al-Qarya* and *Khiḍr*. The center of *madīna* is also called *madīna*. Because the people and institutions that provide the continuity of the *madīna* live in the center of *madīna*. Calling a settlement as *miṣr* is due to the fact that it is distinguished from other places in terms of development level. The word *miṣr* is also used for settlements with various foods. Just as the place where the *Banī Isrāʾīl* can find the vegetables and pulses they want is mentioned as the *miṣr*.

All settlement units mentioned in the Qurʾān describe a settlement in terms of their contexts from various angles. Since the names of units used for settlements in the Qurʾān do not indicate the development levels of the place, it can be said that the Qurʾān did not put any form of settlement unit into the goal of humanity. Thus, the Qurʾān states that the earth can be developed via the settlements which are established as away from *shirk*, *zulm* and *fasād*. On the other hand, the Qurʾān states that the settlements where *shirk*, *zulm* and *fasād* are dominated in will disappear sooner or later regardless of their development level.